Dr.Saleh Ebrahimi

پانزدەساڵ بەر لەومێژوە لەساڵی ۱۲۷۸دا هەمزاغای مەنگور کە لە جەنگێکدا حەفتا کەسی لە قەرەپە پاغەکان کوشتبو، پاشاخانی برازای عەزیزخان سەرداری کولل لەلایەن حوکومەتەوە هێرشی بردەسەر هەمزاغاو ئەویش چوە ناو کوردستانی تورکیاو بوبە وەزیر جەنگی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای غازی لەجەنگی دژ بە کوردو کوردستاناو پیاوانە دیفاعیان کردو زۆریان بۆ دژو دوژمنان هێناو هێرشیان بردەسەر قەڵای **لاجان** کە بەدەسی عەسکەرخان سەرداری ئازربایجان، سازدرابو لەوێوە بۆ سابلاغ: (مەهاباد)و میاندواو، وبناو، و ئەو شوینانەیان لە بن‌دەس دەرهێنانەوەو خۆیان قایم کردو گەرانەوە بۆشاری (شنۆ)و لەپاشان هێرشیان بردە سەر سندوس و (ورمێ).

۱۵ زیقەعیدەی سالی ۱۲۹۷ی مانگی:

بزوتنەوەی حەزرەتی حاجی شیخ عوبەیدیلای غازی بۆچونە ناوشاری (ورمێ) ۱۵ی مانگی زیقەعیدەی ساڵی ۱۲۹۷ی مانگیدا روی داوە.

حەزرەتی شێخ بەپێی نامەو مەشوەرەتی (شیخ محەمەد ئەمین) لە مەرگەوەروە بەرەو (ورمێ)کشاوەو لەگوندی (باراندز)دا ئوردوی خستوەو لە دواییدا هاتۆتە گوندی (سیر) یەک فرسەنگی (ورمێ)و دوانزە هەزار پێشمەرگەی لەگەڵدا بوەو شێخ محەمەدئەمین‌و خەڵیفە سەعیدیش لەگەڵ لەشکری شێخ عوبەیدیلای غازی یەکیان گرت‌و بونە (۳۰ = سی) هەزارجەنگاوەر.

بەڵگەی مێژویی:

نوکتە: تەریقەتی قادری ئەدرێتە پاڵ (شێخ عبد القادر محی‌الدین بن ئەبی صالح) خەڵکی (گەیلان یا جیلانی کرماشان) کە لە ۴۷۱ کۆچی مانگی لە دایک بوەو لە ۵۶۰ کۆچی لە بەغا بارگەی بەرەو لای خوا تێکناوە.[۱]

۱- پەرەی ۶۰۵ ئێرانشار بەرگی ۱ چاپی ساڵی ۱۳۴۲ هەتاوی‌و ۱۹۶۳ زاینی، چاپخانەی دانیشگا، نەشریەی ژمارە(۲۲کومیسیون میللی یونسکۆ لە ئێراندا.

ایرانشهر جلد اول - بخش مذهب - در ص ۶۰۵ تحت عنوان سلسه‌های صوفیه گوید:...

Dr.Saleh Ebrahimi

حەزرەتی غەوس: (عبدالقادر گەیلانی) (غەوثیگەیلانی) دامەزرینەری تەریقەتی قادری‌یە. کە ئێستا لە کوردەواریدا برەوێ زۆری هەیە، لەوە دەچێ لەبەر ئەوە بێ کە شیخ عەبدولقادر گەیلانی خۆی کوردە، بۆیێ کوردان وا چونە تەسەر رچەی ئەو زاناگەورە خواناسە مەزنە.[١]

و - قادریه: منتسب به شیخ عبدالقادر محیی‌الدین بن‌ابی صالح از اهل گیلان یا جیلان (کرماشان) متولد ۴۹۱ و متوفی سال ۵۶۰ و مدفون در بغداد، این فرقه در تمام ممالک اسلام موجود و در غالب بلاد مشرق و مغرب قبه‌های عظیم و رفیع بنام آن شیخ برپاست. مێژو زانی ناودار حوسین حوزنی لەمێژوی میرانی سوراندا شیخ عبدالقادری بەکورد ناو بردوە = بروانە زریزەی زیرین پەرەی ٢٥ بوسراوی (شەپۆل) چاپی ١٣٧٢ی هەتاوی. شیخ عبدالقادر گەیلانی [١٠٧٨ - ١١٦٦] بنیات نەری ریباری قادری یەلە کوردستان دا.

هدیه‌العارفین جلد ۱ ص ۵۹۶ - اسماعیل پاشا بغدادی الکیلانی -عبدالقادربن ابی صالح موسی جنگی دوست ابن‌ابی عبدالله بن یحیی الزاهدی بن‌محمد بن‌داد محیی الدین ابو محمد الجیلی اعنی الگیلانی البغدادی العارف بالله الصوفی الحنبلی ولدسنة ۴۹۱ وتوفی ۵۶۱ - احدی و ستین و خمس مأة - من تصانیفه تحفة المتقین و سبیل العارفین: ۱- حزب الرجاء والانتهاء

۲- رسالة الغوثیه ۳- الغنیة فی‌التصوف ۴- فتوح الغیب

۵- الفیوضات الربانیة فی الاوراد القادریة ۶- الکبریت الاحمر فی الصلوه علی‌النبی (ص)

۷- مراتب الوجود ۸- معراج لطیف المعانی ۹- یواقیت الحکم و غیرذلک.

دهخدا: ۴ - ص - ل ۶-

عبدالقادر (۱ خ) جیلانی ابن ابی صالح موسی‌بن عبدالله بن‌یحیی الجیلانی ملقب به محی‌الدین. مولد و مدفن وی بغداد است.

امام سلسه قادریه و صوفیه است که اغلب در بلاد هند و ممالک عثمانی و بلاد اسلامی مذهبش رواج دارد. به گفتهٔ قاموس الاعلام و طبقات شعرانی نسبت او به حضرت حسن محتبی می‌رسد. وی از برزگان صوفیه و مشایخ طریقت و مؤسس مذهب قادریه است. او ابتدا نزد ابوزکریای تبریزی علوم عربیت را فرا گرفت. فقه واصول را نیز در بغداد آموخت. سپس به وعظ و تدریس پرداخت شهرتی پیداکرد. در زمان تحصیل از دست رنج خود ارزاق می‌کرد.

فتاوی او موافق هر دو مذهب شافعی و حنبلی است. در فقه و تصوف تألیفاتی دارد؛ از جمله بشائر الخیرات

۲- دیوان اشعار ۵- الفتح الربانی و الفیض الرحمانی ۸- ملفوظات قادریه

۳- الغنیة الطالبی ۶- فتوح الغیب ۹- ملفوظات گیلانی و جزآن

۴- طریق الحق ۷- الفیوضات الربانیة وی بسال ۴۷۰-۴۹۰ متولد و بسال ۵۶۰-۵۶۱ ه.ق به بغداد درگذشت. (از روضات الجنات ص ۴۳۲ - ریحانة الادب جلد ۳ ص ۴۹۴-

گیلان: جیلان: - (۱ - خ) معرب گیلان ولایتی است به عجم (منتهی الادب). - دهی جزء بلوک اربعه دهستان مرکزی بخش میامی شهرستان شاهرود. (فرهنگ جغرافیایی ایران جلد ۳).

جیلانی: (۱- خ) عبدالقادر بن ابن‌صالح بن جنگی دوست رئیس طایفهٔ حنبلی و زاهد معروف. در گیلان متولد شد و به بغداد آمد. ئەم بەخشی فارسی‌یە کاک نادر کریمیان بۆی ئامادە کردوم سپاسی دەکەم (شەپۆل).

١- پەرەی ٤٤٢ و ٤٤٣ کوردو کوردستان و. نیکتین.وە نوسراوەی م.ا. عینی‌و .ف.ژ. سیمور مونیر. بەناوی سەید

Dr.Saleh Ebrahimi

دەرویشی کورد کە پەیرەوی تەریقەتی حەزرەتی شیخ عەبدولقادرن لە بابەت هوزەواریدا خاوەن مەکۆن.

حەزرەتی شێخ عەبدولقادر گەیلانی:
غەوثی ثانی

حەزرەتی حاجی شیخ عەبدولقادری غازی کوڕی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین لە ۱۹۰۷ زاینی لە تایفەوە گەراوەتەوە بوکوردستانو حیزبی تەعالی لە ۱۹۰۸ زاینی پێک هێناوەو خۆی دەبیری ئەو حیزبە بوەو لە ۱۹۱۰ زاینی ڕۆژنامەی کوردی بەناوی (روژاکورد) لەقوستەنتەنی یە بلاوکردوەتەوە.

واسیلی نیکتیین: لەئاخری ۱۹۱۷ زاینی لەلایەن (جەمعییەتی ئیستیخلاسی کوردستان)ەوە نامەیەک لەحەزرەتی سەید تاها نەهری یەوە هاتبۆ قونسورگەری روس لە ورمێ (و. نیکتیین لە ورمێ کارداری روس بوە) کە سەیدتاها ویستبوی لەگەڵ فەرماندەی ئەرتەشی روسدا دیدار بکا بەڵکو پێک بێنو پێکەوە بەدژی تورکانی وەسمانی بۆ ئازادی کوردستان کاربکەن. سەید تاها تازەش لە زیندانی روسان رای کردبو، سەید تاها کوڕی شیخ محەمەد صەدیقو برازای شێخ عەبدولقادری نەهری (گەیلانی‌زادە)یە، [1] شێخ عەبدولقادریش

عەبدولقادر گەیلانی یەکێ لەقدیسینی ئیسلام ۵ - ۱۰۷٦ - ۱۱٦۸ مەسیحی پاریس ۱۹۳۸ لە دیمەنەکانی گەورەی خۆر هەلاتدا.

۱- دیاری شاعیری بەڕێز کاک سەلاح سۆران

لە رونیا دور وبە ئەغیاری کە ماتو چاو بە ئەسرینم
گیرۆدەی عەشقی تاهامو خەریکی ماتەمو شینم
هەوای نەهری لە دلمایە، وەکوو رۆحم دەپارێزم
بە شەمزینەو شەتەکبە ندە، نەواری سەردەمی ژینم
بە پیتی (طا) و (هی) قەستەم، بە تاهاوە دلم مەستە
لە شەمزینەو سەری هەلدا کزەی ئیلهامی رێی دینم
لە دەێجوری ژیانمدا، وەکو گەوهەر گزنگ دەرژێ
لە عاسمانی شەوەزنگما، تاهایە مانگو پەروینم
لە سوێی عەشقی بە روژ و شەو لە دلما مەحشەر هەستاوە
خەلایق پاکی عاجز بون لە دەستی ئاهو نالینم

Dr.Saleh Ebrahimi

تا ١٩١٧ زاینی لە قوستەنتەنی‌یە بو، ئەمیش رای کرد بو، چبوە مە کە لای مەلیک حوسێن کە لەساڵی ١٩٢٥ زاینی تورکی وەسمانی گرتیان‌و لەدیار بە کر لەداریان‌داو لەو سەر دەمەی‌دا حەزرەتی حاجی سەید عەبدوڵلای کوڕی لە موسڵ بوە، ئەم راپەرینەش کەڵکی نەبو[١].

لەم لاشەوە هەمو ئەندانامی حیزبی تەعالی: دوکتور فوئاد ئەندامی کارای کومەیتە ناوەندی، دوکتور فەوزی (سەردەبیری روژنامەی کوردی ژین) سەید:
محەمەد گەیلانی‌زادە کوری شێخ عەبدولقادر گەیلانی‌زادە بە کورتی بلیین لە ٢٧ مانگی مە سالی ١٩٢٥ زیاتر لە ٩١ کەس لە ئەندامانی حیزبی تەعالی لە دار دران و کوژران.

دوای کوژانەوەی راپەرینی شیخ عەبدولقادرو خەلیفە سەلیم‌و عەلیاغا لە بدلیس تورکان بێرەحمانە هەمو کەوتنە ناو کوردو هەمو فێرگە کانیان تێکداو کوشتارێ زۆریان لە کوردان کرد. ئەبێ بڵیین لە سالانی ١٩١٤ کە جەنگی یە کەمی نێو نەتەوەیی دەسی پێکردبو، کورد زیاتر رەنگی نەتەوەیی‌یان‌دا بە راپەرینە کەی خۆیان، بەلام تورکی وەسمانی هەر لەو سەردەمەشدا لەسالانی ١٩١٤ بەدوا کوردێ روژی شار بەدەرکردو کوردستانی پێ‌چوڵ کردن بەبیانوی شەڕو هێرشی‌روس.

نوکتە: سنجاق بەواتای بەشەلە سالی ١٥١٤ زاینی بەم لاوە کە لەجەنگی چالدران صەفەوی تی‌شکا، حە کیم ئیدریس بدلیسی ٨ بەشی لەهەرێمی دیار بە کر بەدەس هێنا و پەیمانی دۆستی و پیشتیوانی کردن لە نێوان: (نیوپارە) حوکومەتی وەسمانلی و بیست‌وسی (٢٣) ئەمیر نیشینی کورد مۆرکرا و ١٥٠ سال کوردی کەم فێل بەسودوقازانجی تورکی وە سمانلی جەنگی کرد[٢].

شاسمایلی صەفەوی دامەزرینەری زنجیرەی صەفەوی پانزە سەرۆک هۆزی کوردی سونی (خۆ)یی کە چبونە دیدەنی شا، هەمویان ئە گرێ وبەندیان ئە کاو هەو اداران و لایەنگرانی خۆی لەجیگای ئەوانە داناوە[٣].

قوتابی مەکتێبکم من، کە پرشنگی لە پوڵوو بوو
لە کن تیشکی موحەبەت بووم، کە ئیستا داخو پرتینم
لە گێژاوەی ژیانمدا، بە تاهاوە دەبەستم پشت
سوڕانی دەستی تاهامو، مریدی پیری شەمزینم

١- پەرەی ٤١٠ و.نیکتین.
٢- کتێبی (مەسەلەی کوردان لە راست تورکدا چاپی ساڵی ١٩٢٨ زاینی پیرنستون پەرەی ٢٧ و ٢٨.
٣- پەرەی ٣٨٩ کورد و کوردستان . و . نیکیتین.

Dr.Saleh Ebrahimi

مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین

ئەم راپەڕینە گرینگترین و کوردایەتی‌ترین راپەڕینی کوردە لە سەدەی نۆزدەی زایینی‌دا و ژمارێ فرە لە لێکۆڵەران، شێخ عوبەیدیلا بە یەکەمین پێشەوای نەتەوە و نیشتمان ئۆگری کوردە دەزانن کە کوردایەتی کردوە و درەسی ناسیونالیسمی و کوردایەتی فێری سەرکردەکانی کورد کردوە کە ٢٢٢ کەس لە سەرانی کوردی لە نەهری کۆکردۆتەوە و ئەنجومەنی کوردی بۆکوردایەتی کردن بۆساز داون و نامەی بۆ «ویلیام ئابوت» ژەنرال کونسولی بەریتانیا لە تەورێز، نوسیوە و پەوی راگەیاندوە: «نەتەوەی کورد، نەتەوەیەکە جیایە لە فارس و تورک و عەرەب و رەگەزێ تایبەت بە خۆی هەیە. مەزهەبی کورد لە مەزهەبی ئەوان جیایە و ئاداب و روسوم و خوو ئاکاریان لەوان جیایە، سەرانی کورد و حاکمانی کوردستان چ ئەوانەی لە بن‌دەس تورکی عوسمانی یا لە بن‌دەس حاکمانی قاجار لە ئێران‌دان، وە **هەمونیشتەجێی کوردستان بە یەک دەنگ و بە یەک قسە لە سەر ئەمەسورن کەکورد، ناتوانێ لەگەڵ ئەو دو حوکومەتە مارز و زاڵمەدا کار بکاو لەگەڵیاندا ناتوانێ بژێ.** پێویستە کارێ بکرێ کە دەوڵەتانی ئوروپا سرنجی کورد بدەن و لێی ورد بینەوە و لێی بکۆڵنەوە تاباش بزانن کە کورد، نەتەوەیەکە جیالە تورک و فارس و عەرەب و ئێمەی کورد ئەمانەوێ کاروباری کوردەواری خۆمان بە بیرو هزر و دەس و فەرمانی خۆمان هەڵی بسوورێنین و بە دەسی خۆمان وڵاتی خۆمان ئیدارە بکەین. (بڕواننە توحفەی ناسری لە تاریخو جوغرافیا / میرزا شوکروڵڵای سنەیی، ئەفخەرولکوتتاب / بە بەرکولی دوکتور حەشمەتوڵڵای تەبیبی / ئەمیرکەبیر تاران / ١٣٦٢ی هەتاوی ـ نامەی شێخ بە خەتی خۆی ئێستابەوێنەی سەنەدی تاریخی لە ئارشیوی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا راگیردراوە و کوریس کۆچەرایش لە بابەت نامەی شێخەوە نوسیویەتی: لەگەڵ حوکومەتی قاجار و عوسمانیدا، ناکرێ بەمجۆرە کارێ بکرێ و ناتوانین لەگەڵیاندا بژین. پەڕەی ٢٧

Dr.Saleh Ebrahimi

جونبوشی میللی کورد ته‌رجه‌مه‌ی د ـ ئیبراهیم یـونسی چـاپی ۱۳۷۳ه‍ تـاوی بلاۆکـی نیگاه، تاران و هه‌روا کتێبی ئابی ژماره‌ی ۵ سـالی ۱۸۸۱ ز ـ پـه‌ڕه‌ی ۵۴ و ن.ئا.خه‌لفه‌ین راپه‌رینی شێخ عوبه‌یدیلای به‌ناوی راپه‌رینی کوردایـه‌تی و گـه‌وره‌ترین راپه‌ڕینی نه‌ته‌وه خوازی کورد، له سه‌ده‌ی ۱۹ دانـاوه. تـه‌رجـه‌مه‌ی جـه‌لال تـه‌قی له روسیه‌وه بۆکوردی سۆرانی (شه‌پۆل).

هه‌روا مه‌لیك غازی شێخ عوبه‌یدیلای نه‌هری مـه‌شوه‌ره‌تی بـه کـورد و سـه‌رانـی دڵسۆزی کورد، کردوه. له ساڵی ۱۸۸۰ به سپای کورده‌وه له دو قوڵه‌وه هێرشی بردۆته سه‌ر سپای قاجار له ئێران، به‌لام به فێلی روس و دنه‌دانی ئینگلیس، تورکی عوسمانی و قاجار به یارمه‌تی روسیه زۆریان بۆکوردهێنا و له هه‌ردو لاوه ئابلۆقه‌یان دا و به ناچار سپای شێخ به‌ره‌و ناو چیا پاشه کشـه‌ی کـرد و تـورکی عـوسمانی بـه یـارمه‌تی روس ودنه‌دانی ئینگلیس شێخیان گرت و نـاردیانه تـایف له حـیجاز و سـه‌ره‌نجام له‌وێ له ۱۸۸۳ی ز، وه‌فاتی کرد. (بڕوانه راپه‌ڕینی مه‌لیك غازی شێخ عـوبه‌یدیلای نـه‌هری شاهی شه‌مزین (شه‌پۆل).

راپه‌رینی مـه‌لیك غـازی شـیخ عـوبه‌یدیلا، له روانگـای مێژو، واسیلی نـیکیتین کۆنسولی پێشوی روسیه له کتێبی خۆیـدا بـه‌ناوی کـورد و کـوردستان تـه‌رجـه‌مه‌ی محه‌مه‌د ـ ی قـازی پـه‌ره‌ی ۴۱۳ له بـابه‌ت ئـه‌وزاتـه‌وه نـوسیویه‌تی: راپـه‌رینی شـیخ عوبه‌یدیلا نه‌هری (۱۸۸۰)ی زاینی ئه‌م بزاوه گرینگه، که به‌ر له بزاوی تورکیه‌ی جه‌وان روی داوه. ئامانجی ئه‌وه بووه له‌خاك و نیشتمانی کورده‌واریدا، کوردستانی سه‌ر به‌خۆ و ئازاد سازیدا.

ئه‌و راپه‌رین و بزاوه له خاکی کوردستانی لکاو به ولاتی ئێران له خاڵ و نـوخته‌ی هـاوسنور له‌گـه‌ڵ شـه‌مزینان (ئـورمیه: ورمێ، بـناو، مـه‌راغـه) روی داوه و تـه‌نانه‌ت ته‌وریزیش، که‌وته به‌رمه‌ترسی، سه‌ره‌نجام کورده کان، مه‌جبور به پاشه کشه کردن کران،

Dr.Saleh Ebrahimi

بۆنێو کوردستانی لکاو بە تورکیەوە، حوکومەتی قاجار لە ئێران دەسی کرد بە قیڕەو هاوارکردن، ئاخریەکەی بە شەیتانی و شۆفاری روسیەو هاوکاری هێزی شەروانی ئێران و عوسمانی، بزاوی ئازادیخوازی شێخیان، تێکشکاند، لە سەرەتاوە، شێخیان، بردە قوستەنتەیە و لەوێشەوە بۆ (تایف) مەکە تەبعیدیان کرد. پێویستە ئاماژە بەمە بکەین، رۆڵە نیشتمان ویستەکانی حەزرەتی سەیید شیخ عوبەیدیلا نەهری بۆ نمونە شیخ سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی و سەیید تاها نەوەی شیخ عوبەیدیلا، کوری شیخ محەمەد صدیق، لە سەر رێبازی شیخ بۆ ئازادی کورد و کوردستان رویشتن و تەنانەت سەیید شیخ عەبدولقادر و سەیید محەمەد ـ ی کوری لە (غەریب) کە بە حیسابی ئەبجەد، دەکاتە ۱۹۲۵ کە لە ۲۴ تا ۲۷/ ۳ = مەهێ سالێ ۱۹۲۵ی زاینی بەدەسی گەماڵ مستەفا، ئەتاتوک لەگەڵ چەند کەسی دیکە لە یارانی، کەسانێ وەک حاجی ئیهدا، پالو لوکوبرسادی بدلیسی، کەماڵ فەوزی و خاجە عەسکەری و... لەدار، دران.

□ سەیید عەبدوللا مەدینەیی لە دۆستانی بنە ماڵەی سادانی نەهری بەشعر لەشینی سەیید شێخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی‌دا فەرمویەتی:

خەنجەرێت جەورا، دە تورکان، چونە جەرگێ تە غەریب

تا ئەبەد، دی هەر، بخوین بیت بوتە میلاکا پرپرین.

□ سەیید تاهای دوەم کوری شیخ محەمەد صدیق لە تاران دەسبە سەربووەو لە ـ ۵ ـ ج ـ ۱ ـ سالێ ۱۳۵۸ ی مانگی و رێکەوتی ۱/ ۵/ ۱۳۱۸ ی هەتاوی، وەفاتی کردوە و لە ئیمامزادە عەبدوللا نێژراوە. رضوان‌الله علیهم اجمعین.

واسیلی نیکتین لەو بارەوە ئاوای نوسیوە:

دوای ئەوەی بزاوی تورکیەی جەوان سەرو سامانی گرت، شیخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی کوری شیخ عوبەیدیلا، کە لە دواییدا بووە سەناتور لە مەجلیسی تورکیە، لە مەکەگەراوەو دەسی کرد بە راپەرین (بروانە کتێبی عابی بە زمانی ئینگلیسی ژمارەی

Dr.Saleh Ebrahimi

٥ سالی ١٨٨١ ـ ز ـ وکتێبی روسی سەرهەنگ کلما ساراکان لە بابەت ئابلوقەی (ورمی: ئورمیە) هەروەها لەم کتێبەدا هاتووە کە شیخ عەبدولقادریش لە ١٩٠٨ ـ ز ـ رۆژنامە یەکی بەناوی (هەتاوی کورد) بە ناوی ئۆرگانی (جەمعییەتی هاوکاری و پێشوەچون) بلاو دەکردە وە ولە سالی ١٩٠٩ ـ ز ـ لاوانی تورک چەن ئەنجومەن و فێرگەی خوێندن بە زمانی کورد ـ یان، لە (چەمبەرلی) داخست و بەستیان. لە سالی ١٩١٠ ـ ز ـ دەستەیێ لە زانیخوازان و حوقوقدانان، ئەنجومەنێکیان بەناوی (هیوای کورد) دامەزراند ولە دەوری یە کتر کۆبونەوە وگۆفارێکیان بەناوی (رۆژا کورد) بلاو دەکردەوە. نیکیتین لە بەر دەوامی قسە کانی خوێدا، دەلێ: من لە کلکەی سالی ١٩١٧ ـ ز ـ لە نوسینگەو یانەی کونسولگەری خوم بووم لە شاری ورمێ، نامەبەرێ پەیکێ لە لایەن (جەمعییەتی نەجاتی کوردستان) ەوە، هاتمەلام و نامە یەکی لەلایەن سەیید تاهاوە، دادەسم، کە لەمنی ویستبو تا دیدارێکی لەگەل فەرماندەرانی شەروانانی روس بۆ پێک بێنم تا پێکەوە، بسازێن و بەدژی تورکان بۆ ئازادی کوردستان بەها وکاری یەکتر دەس بەکاربن. سەیید تاهاکە لە زیندانی یەخسیری روسەکان، هەلاتبو، برازای شیخ عەبدولقادر و نەوەی شیخ عوبەیدیلا بوو شیخ عەبدولقادریش تا سالی ١٩١٧ ـ ز ـ لە قوستەنتەنیە، مابۆوە، لە پاشان لە وێ خوێ دەرباز کردو بەرەو مەکە چووە لای مەلیک حسێن، لە سالی ١٩٢٥ تورکان گرتیان و لە شاری دیار بەکر لە داریان داو شەهیدیان کرد.

ئیبریت ئولسون لێکولەری مێژوی خورهەلاتی نافین لە کتێبی خوێدا (راپەرینی شیخ سەعید پیران) تەرجەمەی ئیبراهیم یونسی چاپی ١٣٧٧ی هەتاوی تاران پەرەی ٢٦ ـ ٢٧ ـ دەنوسێ: لە سالی ١٨٨٠ ـ ز ـ شیخ عوبەیدیلا بۆ پەرەدان بەهەرێمی دەسەلاتی خوی لە رێگای کوردەکانی لکاو بەولاتی ئێرانەوە، هێرشی کردە سەرکار بە دەسانی حوکومەتی قاجار لە ئێران کە کزو کەنفت بووخە لکەکەیشی شیعە مەزهەب بوون،

Dr.Saleh Ebrahimi

هەرچەند عوسمانیەکان پشتیوانیان (لە مەجمەعی ئیتفاق کورد) دەکرد، دورنەبوو، دوای پتەوکردن و دامەزراندنی هێزی خۆی، شیخ بەهێزێ پڕوزەوە، تەپ نەداتە سەر فەرماندەران و کاربەدەسانی عوسمانی لە بەشی کوردستانی لکاو بە تورکیەوە و سەر بە خۆی کوردستان دامەزرێنێ و بە جیهانیانی رابگەرێنێ. بەلام نەخشەکانی لە ئێراندا، سەری نەگرت و بە ئاواتی خۆی نەگەیشت و لە گەرانەوەی‌دا بۆکوردستانی بەشی تورکیە، عوسمانیەکان بەدژی شیخ وەستان، ئەشێ دوهۆی بۆدابنێن: ١ ـ لەبن زەختی ئوروپا بە تایبەت روسیە دژی سازدانی کوردستانی سەربەخۆبوو ـ ٢ ـ عوشمانی یەکان، تێ‌گەیبون کە پشتیوانی کردن لە کوردایەتی و ناسیونالیسمی کوردی، ئاسان لە دەسیان دەرچێ و کوردستانی سەربەخۆ پێک بێ، بەزەریانە، جائەوەبو، شەروانانی عوسمانی شێخیان بە یەخسیری گرت و لە ژوئیەی ١٨٨٠ ـ ز ـ بردیانە ئەستەمبول، بەلام دوای چەن مانگ لە زیندان، خۆی رزگار کردو خۆی گەیاندە نەهری شاری لەدایک بوونی خۆی ـ بەلام دەسەلاتدارانی ئوروپا، کە نەیان دەویست دەولەتی سەر بەخۆی کوردستان سازبدرێ و مەترسیان لە شیخ هەبو، زۆر و رەختیان خستە سەر (بابی عالی) تا شەر وانان بنێرێتە سەر شیخ، ئۆلسۆن لە پەرەی ٢٧ کتێبی خویدا (ئاوای نووسیوە، هێرشی شیخ عوبەیدیلا بۆئێران **راپەرین و بزاوی سەر بە خۆخوازانەی کوردی، کردە مەسئەلەی نێوگەلانی** کە دەسەلاتدارانی ئەوکات، بە چاوی ناموافیق بۆیان دەروانی و پێیان خۆش نەبوو **دەولەتی سەر بە خۆی کورد، بەدی بێ**، هەرچەندە تەقالایێ بەر فراوان ئەنجام درا، بە ئاکام نەگەیشت، روسیە نەی دەویست، سەر زەوێ بە رفرە و فراوان کە لە رێگای پەیمانو موعاهدەی (بیرلەن) لە بەشی خۆر هەلاتی تورکیە کە خاکی کوردنشێن بون، لە کیسی‌بدا، بە تایبەت روسیە، نەی دەویست، دەولەتی کورد، بە تایبەت دەولەتی کوردستانێ شوێن وەرگرتولە لە رێبازی نەخشی، روسیەقەت نەی دەویست ئاوەها دەولەتێ لە جیرانی سنوری قەوقاز بیچم بگرێ و بەدی بێ، چونکا لە

Dr.Saleh Ebrahimi

دەیەی ١٩٣٠ ـ ز ـ **بە دەس بزاوی شیخ شامیل گیری خواردبوو توشی کەندو کۆسب و چەرمە سەرێ هاتبوو** بە هەزاران دەرد و رنج توانی بوویئە و بزاوە لە نێو بەرێ. بەریتانیایش لە بەر ئەوە دژی ڕاپەرینی شیخ عوبەیدیلا بو، **دەترسا ئەو بزاوە هەل و مەرجێ بەدی بێنێ کە ئێران لە روسیە نێزیکتر بکاتەوە**، جەرەیانێ بەو جۆرە سیاسەتی ئیستیعماری ئەوی لە ئاسیای ڕۆژاوادا پێچە لە پوچ تر دەکرد، تەنیا هێزێ گەورە کە بەروالەت لە شیخ عوبەیدیلا پشتیوانی دەکرد، ئیمپەراتوری عوسمانی بوو، کە دەیویست لە (مەجمەعی ئیتیفاقی کورد) لە راست ئیسلاحاتی روسیەو بەریتانیا، کەلک وەربگرێ و هەروەها، دەیویست **بە یارمەتی کورد، بزاوی سەر بەخۆخوازانەی ئەرمەنی یەکان لە برەوبخا**، هەروا دوریش نەبو کە حوکومەتی عوسمانی دەیویست تا بە داگیر کردنەوەی دوبارەی ئازربایجان، ئەو زەرەرو زیانانەی کە لەلایەن ئوروپاوە، توشی بو، تۆڵەی بکاتەوە.

دوکتور سەیید عەزیز شەمزینی کوری سەیید عەبدوڵلا ئەفەندی گەیلانیزادە، نەوەزای شیخ عوبەیدیلا، لە کتێبی خۆیدا بەناوی (بزاوی رزگاری نیشتمانی کوردستان) بە واتایێ دیکە (ڕاپەرینی ئازادیدەری نەتەوەیی کوردستان) لە پەرەی ٥٧ ـ ٦١ ئاوای نوسیووە:

بزاوی ساڵەکانی (١٨٨٠ ـ ١٨٨١ ـ ز ـ) شیخ عوبەیدیلا نەهری گەیلانی شاهی شەمزین، فرە بەئاشکرا دیار بوکە مەبەستی شیخ لەو ڕاپەرینە، مەسئەلەی نەتەوایەتی و کوردایەتی و ئازادی و **سەر بە خۆی کورد و کوردستان بووە** وگەورەترین بزاوی ئازادی خوازی نەتەوەی کورد، بووە لە سەدەی (١٩) نۆزدەدا، شیخ عوبەیدیلا بڕوای وابو، ئەبێ لە دژ و دوژمنایەتی کورد و ئەرمەنی بەرگیری بکرێ بەری بگیردرێ چونکا دژایەتی ئەو، دونەتەوە بە قازانجی کورد، تەواو نابێ و شیخ هەمیشە، دەکۆشا تا پێوەندی **کورد و ئەرمەنی، دۆستانە، پتەوبێ**، جا هەر لەبەر ئەوەیش بو (سیمۆن تکوفلویج)ی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئه‌رمه‌نی کردبوو‌ه، وه‌زیری کاروباری ده‌ره‌وه‌ی کورده کان، شیخ باوه‌ڕی وا بو که له ڕێگای ئیسلامه‌وه ده کرێ ته‌واوی ده‌سته و توێـژاڵی جیاجیای جامیعه و کۆمکار موته‌حید بن و یه ك بگرن، **له گۆتکره‌ی کۆ بونه‌وه‌ی، نه ته‌وه‌ی کورد له نه‌هری که** ۲۲۲ که‌س له سه‌رانی خێڵی کورد، له‌وێ بوون، شیخ عوبه‌یدیلا نه‌هری شاهی شه‌مزین له فه‌رموده کانی خویدا، فه‌رموی: (۵۵۰) ساڵ به‌ر له‌مرۆ، ئیمپه‌راتوری عوسمانی به زوڵم و سته‌م کردن ده‌سه‌ڵاتی په‌یداکرد و به درێژایی ئه‌و ماوه له ڕێگای ئیسلام کلا و لارێ بووه و ئایینی خوا نه‌ناسی گرتوته به‌ر، جاهه‌ر له به‌ر ئه‌وه له ڕێبازی تاریخی خویدا کز و **کزه لۆك بووه‌و له نابودی نیزیکتر بۆ ته‌وه**، ئازیزانی من وه‌رن با پێکه‌وه له قسه‌و ئه‌زمونی پێشینانی خۆمان، په‌ند و عیبره‌ت فێربین، ئیتر سه‌ر بۆ زوڵم و سته‌می تورکی خوا نه‌ناس. دانه نه‌وێنین، نه ك ته‌نیا کوردانی بن ده‌س تورکانی تورکیه به ڵکو کورده کانی بن ده‌س حاکمانی قاجاری زاڵم و مارزی ئێرانیش ئه‌بێ ئازاد و سه‌ر به‌خۆبین، ئه‌وه ویستی پێشینانی ئێمه‌یه که له‌بن سێبه‌ری دیندا بۆ ئازادی و سه‌ر به‌خوێی نه ته‌وه و نیشتمانی خۆمان مرۆیانه بکۆشین و له قسه و په‌ند و ئه‌زمونی ئه‌وان، ته‌جره‌به فێربین، تا به‌ئامانجی خۆمان بگه‌ین، ئه‌مرو نابێ له حوکومه‌تی قاجار له ئێران بترسین، چونکا ئه‌گه‌ر ئێمه په‌لاماری بده‌ین، ئه‌و ناتوانێ پترله سه‌د هه‌زار سواری شه‌ڕوان، ئاماده بکا، که نیوه‌ش له‌و سوارانه له کورده کانی خۆمانن، که ئه‌وانیش له ده‌س زوڵم و سته‌می حوکومه‌تی زاڵم و مارزی ئێران ناڵه ناڵیانه، هه‌ر وه کو ئاگادارن به‌شێ له سه‌ر و سامانی کوردستان، له‌بن ده‌سی ده‌سه‌ڵاتدارانی زاڵمی ئێراندایه، **ئێمه‌راپه‌رینی ئازادیخوازی خۆمان له به‌شی کز و که‌نه‌فت ترکه حوکومه‌تی زاڵمی قاجار ـ ی ئێرانه، ده‌س پێده‌که‌ین، تا سه‌ره‌نجام کوردستانی بن ده‌س عوسمانیش رزگار و ئازاد بکه‌ین**، ئه‌م حه‌ره که‌ته، ده‌بێته هۆکه به شێ فره له هه‌رێمی کورده‌واری بخه‌ینه بن فه‌رمانی خۆمان و له گه‌ڵ خۆمانیان بخه‌ین و شه‌ڕوانانێ فره، بێته نێو هێزی پێشمه‌رگه‌ی ئێمه و ئه‌وسا به ده‌سه‌ڵات و هێزێ

Dr.Saleh Ebrahimi

فره‌تر، بچین به‌گژ حوکومه‌تی زلهێزی عوسمانیدا، به‌لام ئه‌گه‌ر ته‌نیا به‌چیا سخت و به‌رزه‌کانی کوردستان دلخۆش بکه‌ین، له‌وێ به‌ ده‌س هێنانی که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ و ئازوخه‌، که‌ند و کۆسپمان بۆ دروس ده‌کا، **ئێوه‌ش ده‌توانن بیروڕای خۆتان به‌ ڕاشکاوی و به‌ ئاشکرا، ده‌رببڕن، تا به‌ ته‌گبیر و مه‌شوه‌ره‌ت به‌ ئاکام بگه‌ین:** ئایا ئاماده‌ن ده‌س بکه‌ین به‌ ڕاپه‌ڕین و بڕۆینه‌ پێشه‌وه‌؟ تکایه‌ هه‌ربیر و ڕایه‌کتان هه‌یه‌، به‌ ئاشکرا به‌یانی بکه‌ن.

دوکتور سادق شه‌ره‌فکه‌ندی له‌کتێبی خۆیدا (بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وایه‌تیه‌کانی کورد) له‌ په‌ره‌ی ٣٩ ـ ٤٠ دا ئاوای نوسیوه‌، له‌ مانگی گه‌لاوێژ: موردادی ١٨٧٩ ـ ز ـ شیخ عوبه‌یدیلا سه‌د و بیست و دوکه‌س له‌سه‌رانی ئێلی کورد و پیاوه‌گه‌وره‌کانی ئایینی له‌ مه‌لبه‌ندی شه‌مزینان له‌ نه‌هری کۆکرده‌وه‌ و له‌و کۆڕ و کۆبونه‌وانه‌دا، له‌ بابه‌ت داڕشتنی نه‌خشه‌ و به‌رنامه‌ی جه‌نگ و بزاو، لێکۆڵینه‌وه‌یان کردو بیروڕای خه‌ڵکی ویست تا چپکه‌ن و له‌کۆیوه‌، ده‌س بده‌نه‌ ڕاپه‌ڕینی ئازادیخوازی که‌ ئاسانتر به‌ نه‌تیجه‌ بگه‌ن، هه‌ندێ له‌ سه‌ران لایان وابو، هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ هێرش به‌رنه‌ سه‌ر، شه‌روانانی هه‌ر دو حوکومه‌تی عوسمانی و قاجار، به‌لام شیخ جه‌نگ کردنی له‌گه‌ڵ دو حوکومه‌تی، وه‌ک عوسمانی و قاجاری ئیرانی، هاو زه‌مان لایشی وا بووه‌، جه‌نگێ ئاوه‌ها له‌وزه‌ به‌ده‌ره‌ و به‌رژه‌وه‌ندی کورد دابین ناکاو بڕوا هاته‌سه‌ر ئه‌وه‌ له‌ سه‌ره‌تاوه‌، هێرش به‌رنه‌ سه‌ر شه‌روانانی قاجار و ئه‌و جه‌نگه‌ له‌ نێوه‌ڕاستی ڕه‌زبه‌ر (میهر)ی ١٨٨٠ ـ ز ـ له‌ دوقۆڵه‌وه‌، ده‌سی پێکرا، هێزی یه‌که‌م به‌ فه‌رمانده‌یی شیخ صدیق کوڕی گه‌وره‌ی شیخ عوبه‌یدیلا بوو، بۆ ئابلوقه‌دانی شاره‌کانی ورمێ، سه‌ڵماس: (زاروه‌ند) خۆیی و ماکۆ (مادکۆ). هێزی دوه‌میش له‌ بن فه‌رمانی شیخ عه‌بدولقادر کوڕه‌ چکۆڵه‌که‌ی شیخ، بوو، به‌ یارمه‌تی دوکه‌س له‌ سه‌رانی ئێلی کورد، به‌ ناوی (هه‌مزاغای مه‌نگور و فه‌یزوللا به‌گی، به‌گزاده‌، بۆ ئابلوقه‌دانی شاره‌کانی سابلاغ: (مه‌هاباد)، میاندواو، مه‌راغه‌ و ته‌وریز.

دوکتور شه‌ره‌فکه‌ندی له‌ به‌ر ده‌وامی کتێبه‌که‌یدا ده‌نوسێ: شیخ عه‌بدولقادر کوڕی

Dr.Saleh Ebrahimi

شیخ عوبەیدیلا لەساڵی ١٩٠٨ - ز - رۆژنامە یەکی بە ناوی ئۆرگانی (جەمعییەتی تەعالیو تەرەقی کورد)، بلاو دەکردەوە. **ئەو رۆژنامە، یەکەمین رۆژنامەی تایبەت بە کوردەکان** بو کە بە رەسمی بلاو دەکراوە. لە راستیشدا تریبوێنێ بو، بۆ باس و توویژ لە بابەت فرەیێ لە بارەی فەرهەنگ و کوردایەتی و مەبەستی نیشتمانی کوردەکان، کە هاودەنگی و هاوکاری و یەکگرتنێ فرە و پەرەداری لە نێوکورو کۆمەلگای کوردەواریدا سازدا بەلام لە دواییدا بە بۆنەی کێشمەکێش لە نێوان بەدرخانیان و سەیید تاهای نەهری کوری شیخ صدیق کوری شیخ عوبەیدیلا، دژایەتی گەیشتە ئەو شوێنەی کە شیخ عەبدولقادر بە تەواوی لە (جەمعییەت) جیا بۆوە و رۆژنامە تایبەتیەکەی خۆی بە ناوی **(هەتاوی کورد)** بلاو دەکردەوە. حەمە رەسوڵ هاوار لە کتێبەکەی خۆیدا: (سمایل ئاغای شکاک) پەرەی ١١٢ - ١١٣ ئاوای نوسیوە: **شیخ عوبەیدیلا لە روی ئەو ئەزمونانەی کە لە بزاوی بەدرخان پاشا فێر ببو، فرە بە رچاو تێکۆشا تا دۆستی و پێوەندی نێو سەرانی کورد قەوی و** پتە و تربکا، چونکا باش تێگەیشتبو، یەکێ لە هۆی دابەش بونی کورد، ئەوەیە کە سەرانی ئیلی کورد، سەبارەت بە یەک عنادیان هەیە و پێوەندی دۆستی و پاراستنی بەرژەوەندی **کورد و کوردستانیان لە نێواندا نیە وئەگەر هەشبێ فرە لاوازە.** جا شیخ عوبەیدیلا لە بەر ئەوە کە دەردەکەی ناسیبو، دەس بە کار بو ژمارێ فرەی لە سەرانی ئەوئیلە کوردانە، یەکخست و بەرە یەکی یەکگرتوی سازدا و لەگەڵ بزاوی خۆی خستن دیارە هەروەک مێژو، دەڵێ: **یەزدان شێری خزم و کەسی بە درخان پاشا، لە هەنگامەی شەری دەوری ورمێ، خەیانە تێ گەورەی بە بزاوی کورد، کرد،** کە سەرەنجام بووە هۆی تیشکانی بە درخان پاشا، هەربە و شێوە **تە یمورخان پاشا کە رابەری کوردەکانی جەلالی** بە ئەستۆبو، لەگەڵ سەربازان و شەروانانی حوکومەتی قاجاری ئێران بە گژ پێشمەرگەی بزاوی شیخ عوبەیدیلادا چوو بووە هۆی تیشکانی هێزی شیخ لە شاری ورمێ.

Dr.Saleh Ebrahimi

حه‌مه ره‌سوڵ هاوار له کتێبه که‌ی خویدا چه‌ندین نامه‌ی تاریخی هێناوه، ئه‌و نامانه به لگه‌ی مێژویین له بابه‌ت ناساندنی راپه‌رینی شیخ له پێوه‌ندی له گه‌ڵ و لاتانی دیکه‌دا. بۆوینه نامه‌ی میرزا حسێن خان سپه‌هسالار و نامه‌ی تومسۆن نوێنه‌ری ئینگلیس له تاران بۆ وه‌زیری کاروباری ده‌ره‌وه‌ی به‌ریتانیا،گرینگتر له هه‌مویان، نامه‌ی شیخ عوبه‌یدیلایه، **بۆ کاپیتێن کلایتون کۆنسولی ئینگلیس،** ته‌واوی ئه‌و نامانه، نیشانه‌ی ئه‌وه‌ن که شه‌رق و غه‌ره‌ب، داچڵه کابون و ترسیان لێ نیشتبو که نه‌بادا کوردستان ئازاد و سه‌ر به‌خۆبێ - کۆنسولی روس له ته‌وریز نوسیویه‌تی: نه‌ته‌وه و «میللەت»ی کورد، له به‌ر ئه‌وه‌ی له کارو کرده‌وه‌ی کار به ده‌سان و **ده‌سه‌لاتدارانی ئیران به‌دڵ و ده‌رون بیزار بـون و فـره بـه ده‌سیانه‌وه توشی ده‌رد و ره‌نج و زوڵم و سته‌م ببون و ده‌سه‌ده‌سه رویان ده کرده شیخ و لایان وایه شیخ ناجی و رزگاری ده‌ریانه،** شیخ عوبه‌یدیلایش، هاتبووه سه‌ر ئه‌و بیرو بروایه: **کورد و ئه‌رمه‌نی** که له‌و سه‌رده‌مه‌ی‌دا به (نه‌ستوری) ناودار بون، ده‌بێ پێکه‌وه به دژی زوڵم و سته‌می کار به ده‌سان و شه‌رفرۆشانی حوکومه‌تی عوسمانی یه ک بگرن و وێکرا به‌ره‌نگاریان ببن. جاهه‌ر له‌و سۆنگه‌وه بو، شیخ له مارشه‌معوون: (مـارسیمون)، سه‌روکی ئه‌رمه‌نی یه کانی ویست له گه‌ڵ شیخ یه ک بگرن و ئه‌ویش قسه‌ی شیخی قه‌بوڵ کرد. کاپیتێن کـلایتون ده‌نـوسێ: نـه‌ستوریانی شـه‌مزینان لێـبڕان کـه یـارمه‌تی شیخ عوبه‌یدیلا بده‌ن په‌ره‌ی ١١٧.

دوکتور سه‌یید عـه‌زیز شـه‌مزینی له پـه‌ره‌ی ٦٠ - ٦١ی کـتێبه کـه‌یدا، ده‌نوسێ: **شه‌روانانی روسی ته‌زاری چونه یارمه‌تی‌دانی شای قاجار،** تا راپه‌رینی شیخ عوبه‌یدیلا، کار نه کاته سه‌ر هه‌رێمه کانی دیکه‌ی کوردستان و بیری راپه‌رین، نه ده‌لێنه نـیوّ دڵ و ده‌رونی کورده کان له باقی ولاتانی‌تر. جـاهه‌رله بـه‌ر ئـه‌وه، شـه‌رفرۆشـانی روس، له سنوره کانی ئه‌و ناوه ناوه‌دا، ئاماده‌ی شه‌ڕ بون، له‌و سه‌رده‌مه‌ی‌دا کوردستان، هه‌روه ک، **ده‌ربه‌ند و بن‌به سراوێک له نێوان شه‌روانانی سێ ولاتی ئیران، تورکیه و روسیه، قه‌راری**

Dr.Saleh Ebrahimi

گرتبوو دەورەی بە شەرفرۆشانی ئەوسێ حوکومەتە، تەنرابو. شەڕگەیشتە، ئەو پەڕی خۆی، حوکومەتی ئێران، توانی بە یارمەتی **تەیمورخان پاشا، سەرداری ماکۆ**، کە فەرماندەیی ئاغاوات و جاشەکانی ئەو ناوەی بە سوکر بوو لە ئاکامدا هێزی شیخیان وادار بە پاشەکشە، بۆ نێو چیا و چرە سەخت و بە رزەکانی نێو کوردستان کرد. ئاغای موسەوی لە کتێبەکەیدا (تاریخی ماکۆ لە پەڕەی ١٠٦ ئەوا دەنوسێ: (تەیمورخان پاشا بە تێکۆشانێ پڕفرە، لەلای خۆو سەلما سەوە بە رەو، ورمێ بۆی ئاژۆتووە و کوردەکانیش کەجیایی کە تبووە نێوانیان، تێکیشکاندن و نەی هێشت بنچنە پیشەوە، هەرئەوەش بو کە خەڵکی ناو چەکە، ناز ناوی پاشا، یان پیێ داوە.

ئیسکەندەر غوریانسە شەلە، لە کتێبەکەیدا (بە ئیهتیمای عەبدوللا مەردوخ) فرەتر لایەن گری لە حوکومەتی قاجاری کردوە و بە دژی شیخ عوبەیدیلا قسەی کردوە، ئەم کتێبە لە پێوەندی بۆناساندنی تاکەتاکی عەشایر و بەڵگەی ئەو دەورانە، جێی سەرنجدانە ئەولە پەرەی ٩٧ دا ئاوا دەنوسێ: شیخ عوبەیدیلا دوای تەگبیر و مەشوەرەت کردن لەگەڵ خەلیفەکان و سەرانی ئێلی کورد نامەیەکی بۆ شیخول ئیسلام موجتەهید ـ ی شاری ورمێ نوسی: «ئەگەر خوازیاری خوێن رشتن، نین و کوشت و تالان و بروی خەڵکت ناوێ، پیویستە شاری ورمێ بدەیتە دەس من، دڵنیاش بن بە قانون و زاکۆن کار دەکەین و ئیجازە نادەین خەڵک توشی کەندوکۆسب و دەرد و رەنج ببێ ولە ماڵ و ناموس و سامانی خەڵکی پاریزگاری دەکەم، بەڵام ئەگەر بە شێوەی ئاشتی شارنەدەیتە دەسمان دەترسم، وەک میاندواوی بە سەربێ و تاوانەکەی بکەوێتە، ئەستۆی تۆ، بەڵام ئێمە لە هەر هەل و مەرجێکدا، ریعایەتی مەسیحیەکان لەبەر چاو دەگرین و یارمەتیان، دەدەین، هەروەها لە بارەی شیخ عەبدولقادر کە لەو سەردەمەیدا لاوێ ٢٢ ساڵە بووە و لە فەرماندەیی سپای کورد، بە یارمەتی سەرانی ئێلی ناوداری کوردەکانی بن دەس قاجار =ی ئێران، تێدەکۆشا، غوریانسە شەلە لە پەڕەی ٣٨ دا ئاوای نوسیووە:

Dr.Saleh Ebrahimi

هەمزاغای مەنگور سپەهسالار و **پێشکاری کولل** بوو گەورە گەرەکان و سەرانی ئەوسپایە، بە دەس هەمزاغاوە بوو سەرکردەکانی دیکەی وەک **محەمەد اغای مامەش، مامەنداغای پیران**، سوراغای سەروکی ئێلی زودی و عەوللاخان و برایمخانی زەرزا ـ یش حوزوریان هەبوو **سەراو پەردەی شیخ زادەش بریەتی بو، لە یەک چادری** سەربازی کە ئارایش و جوانی تێدا نەبوو محەمەداغای ماش بەوی دا بوو دولبادی کۆنە و... تێدا بو.

دوکتور سەیید عەزیز شەمزینی لە پەرەی ٦١ کتێبەیدا، دەنوسێ: (لە شالی ١٨٨٠ ـ ز ـ حوکومەتی روسی تەزاری و دەولەتی ئینگلیس دوای و تووێژو تێکۆشانی فرە، توانیان شیخ عوبەیدیلا کە چارەنوسی نەتەوەی کورد، لە ریگایێ دیکەوە، چارە سەربکرێ. ئەو قسەوباسانە، بونە هۆکە شێخ بچێتەشاری ئەستەمبوڵ، بەلام حوکومەتی عوسمانی، لە بابەتی دوزینەوەی چارە سەرێ بۆنەتەوەی کورد، شێخیان خستە زیندان شێخ دوای سالێ کە لە زیندانی عوسمانی دابو، دەرە تانێکی بۆ رەخسا و لە زیندان رای کرد و لە رێگای قەوقازەوە، چوە کوردستان، بەلام حوکومەتی عوسمانی بەها و کاری قاجاری ئێران ـ دوبارە شیخیان گرت و دەرەتانی دوبارە بە سیج کردنی کوردیان پیێ نەداو بە روزە ملی لە گەل کورەکانی و خاوخێزانیدا بردیانە حیجاز (: تایف) (عەرەبستان) و لە کوردستانیان دورخستەوە. حەزرەتی شیخ لە سالی ١٨٨٣ لەوێ وەفاتی کردوە و لە سالی ١٨٨٣ ی زاینی، بنە مالەی شیخ عوبەیدیلا، گەرانەوە، ولات و شیخ عەبدولقادر لە رێگای رابەری کردنی (جەمعییەتی تەعالی و تەرەقی کوردستان) ئیدامەی راپەرینی شیخ عوبەیدیلای دا و سەرەنجام شیخ عەبدولقادر گیان و رۆحی خوی لە سەر ئازادی کورد و کوردستان دا ناو لە سالی ١٩٢٥ ـ ز ـ بە دەسی تورکان: گەمال مستەفا پاشا لە داردرا.

کریس کۆچە رانوسەر و رۆژنامەنوسی فەرانسەوی لە کتێبەکەیدا (راپەرین کورد)

Dr.Saleh Ebrahimi

پەرەی ٢٦ - ٤٤ ئاوای نوسیووە: (لە جـەنگی سـاڵی ١٨٧٧ - ١٨٧٨ - ز - روس و عوسمانیدا شیخ عوبەیدیلا، بە فەرماندەیی دەسەیێ بچوك لە کوردان، لە شـەڕدا بـە شداری کردو بە دەس هێزی شەر فرۆشانی روس بە سەختی تێشکاو بە دەسی خاڵی گە رایەوە سەرماڵ و ژیانی خۆی، حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا مرۆڤێکی سادە، قانیع و زەرا بە مەوجود، پارێزکار و فرە دیندارو بە تەقوا بووە، سەخت حەزی لەوە بووە کە نەتەوەی **کورد، لە ئازادی و سەر بە خوێی و شادی و بەختەوەریدا بژین**، کوردەکان شیخیان بـە رەوانە کراوی خودا دەزانی و بە نوریتەری خودا تەماشایان دەکرد، ئەو مەبەستە لە قات و قری و وێرانی، بێ وێتەی، ناشی لە جەنگی روس و عوسمانی لە ویلایەتی کوردستانی بن دەس عوسمانی، فرە بە ئاشکرا دەبیندرا کە خەڵك شیخیان هەروەك رەوانە کراوی خودا تەشادە کرد. - شیخ عوبەیدیلا دوای نوسینی بەیانیەی خۆی، لە نێو بنیات نەران و دامەزریتەرانی - ناسیونالیسمی نەتەوەی کورد، جیێ گرت.

کریس کۆچەرا هەروا لە بارەی شیـخ عـەبدولقادرە وە، کـە سـەناتۆری پـارلمانی عوسمانی بووە، ئاوای نوسیوە: (شیخ عەبدولقادر لە پلەو جلکی سەناتوریدا رودە کاتە حوکومەتی عوسمانی و پێی دەڵێ (ئەمرۆ پێنج یا شەش ویلایەتی کـوردنشین، هـەیە، باش وایە حوکومەت، **خودموختاری بەوشۆینانە بدا**، تا لە رێگای مرۆڤی شەریف و لە کارزان و دادگەر، باشتر بتوانن عەدالەتی کۆمەلایەتی و تەوسیعەی پەرەدارو موتەوازین، بەدی بێنن، هەروەکو رام گەیاندوە ئێمەی کورد، دژایەتێکمان لە گـەڵ تـورکاندا نـیە، تەنانەت فرەیش پێمان خۆشە، لە دەوڵەتی خودموختار - ی کوردستاندا، کە خوازیاری دامەزراندی ئەوەین، تورکەکانیش بە شداریمان لە گەڵدا بکەن پەرەی ٤٢ - لە مانگی ئاوریلی ساڵی ٩٢٠ - ز - شیخ عەبدولقادر لە ئەسنا فی کوردەکانی دانیشتوی شـاری ئەستەمبوڵی ویست، کە نوێنەری تـوێـژالی فـرەپاینی کۆمکـار و جـامیعەی کـوردی دانیشتوی پێتەخت بـون کـە لە (چـینی ئـاوکێش، بـارکێش و گسکلێدەر و...) پێك

Dr.Saleh Ebrahimi

ده‌هاتن، نامه‌یه‌کی له‌وانه به‌ده‌س گه‌یشت که رایان گه‌یاندبو، که شێخ عه‌بدولقادر، شیاوی ئه‌وه‌یه، به ناوی نه‌ته‌وه (میلله‌ت)ی کورد، له‌گه‌ڵ حوکومه‌ت دا قسه‌بکا و له لایه‌کی دیکه‌یشه وه خوێنده‌وارو روناکبیرانی کورد، که له ده‌وری ئه‌مین عالی به‌درخان، کۆببونه‌وه، شیخ عه‌بدولقادریان، له سه‌روکی خویان لابرد و له (جه‌معییه‌ت) کارکه‌نار: وه دریانا، سه‌ره‌نجام کورد، توشی‌له‌ت له‌تو جیابونه‌وه‌هات و دوسازمانی ناسیونالیسمی کورد له شاری قوسته‌نته‌نیه، به دی‌هات و سازدراو که‌وتنه گه‌ڕ، یه‌ك جه‌معییه‌تی کۆمه‌ڵاتی کورد، به سه‌روکایه‌تی ئه‌مین عالی به‌درخان له‌گه‌ڵ مه‌مدوح سه‌لیم له پله‌ی ده‌بیر کوللیدا. دوه‌میان جه‌معییه‌تی کورد و کوردستان به سه‌رۆکایه‌تی شیخ عه‌بدولقادر، پێك‌هات، دژکارانی شیخ **عه‌بدولقادر، به تایبه‌ت تاکه تاکی خانه‌دانی به‌درخان، قه‌ت به ئینسافه وه له باره‌ی ئه‌ودا. داوه‌ریان نه‌ده‌کرد و نه‌یان کردوه.** ته‌واوی دیپلۆماته‌کانی خاریجی که شیخ عه‌بدولقادر له‌گه‌ڵیاندا پیوه‌ندی هه‌بوو به تێکرا له‌به‌ن ته‌ئسیری مه‌تانه‌ت؛وه‌قارو قورسی و سه‌نگینی و راستی و دروستی کاروکرده‌وه‌ی جه‌میلی که سایه‌تی ئه‌ودا قه‌راریان گرتبو.

شیخ عه‌بدولقادر له و تووێژکردندا له‌گه‌ڵ یه‌ك دیپلۆماتی به ریتانیای پێوه‌ندیدار به کومێسارییای عالی به ریتانیا له قوسته‌نته‌نیه، په‌ند و ئه‌مسالیکی کوردی بۆ ده‌گێڕێته‌وه **(دوژمنه‌که‌ت ته نانه‌ت مێلوره یه‌کیش بێ مادام دوژمنه نابێ له‌وه غافڵ بی.)** بۆ شیخ عه‌بدولقادر دوشت ئه‌سڵی بوون، یه‌که‌م **ته‌زمینگه‌لی پێوه‌ندیدار به خودموختاری** نه‌ته‌وه‌ی کورد؛ دوه‌م یه‌**کبون و وه‌حدت و سه‌ربه‌خوێی کورد.** ئه‌وان بیروبڕوای خۆی بۆ. م. درویك یه‌کێ له کومێسارییای عالی به‌ریتانیا له قوسته‌نته‌یه، به ئاشکرایی ده‌ر ده‌برێ و به‌یانی ده‌کاوپێی ده‌ڵێ: (ئه‌گه‌ر ده‌وڵه‌تی ئه‌علا حه‌زره‌ت پاشای ئینگلیس، **خوازیاری ئه‌وه‌بێ که سه‌ر به‌خۆی کوردستان، رابگه‌یێنم و ئه‌وسا پشتیوانیمان لێ‌بکا،** ئه‌و، ئه‌و کاره ده‌کا. به‌ڵام له هه‌ل و مه‌رجێکی ئاوه‌ها نادیار، هه‌نگاو، هه‌ڵێنانه‌وه بۆ کاری

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاوەها پڕ گرینگ قازانجێکی بۆ کورد نابێ، ئەو لە ساڵی ١٩٢٥ لەقوستەنتەنیە، ئەستامبوڵی ئێستا لەداردرا.

صالح محەمەد ئەمین لە کتێبەکەیدا (کوردو عەجەم تاریخی سیاسی کوردەکانی ئێران) پەڕەی ١٥٥ ـ ١٥٦ نوسیویەتی: مەبەست و ئامانجی ئیستراتیژی شیخ عوبەیدیلا، **سازدانی دەوڵەتی سەر بە خوێ کوردستان بوو**، هەدەفەکانیشی بە مجۆرەی خوارەوە بوون: ١ ـ هەموکوردێ بەبێ سەرنجدان بە تەفاوەتەکانی خانەوادە و بنەماڵە، خانەدانی، ئێلی، هەرێمی، زاراوەیی و... لە سەر بنەرەتی، پێوەندی نیشتمانی و میللی لە دەوری یەکتر کۆ بینەوە و لە دەوری یەکتر کۆیان بکاتەوە و لە حوکومەتی عوسمانی و قاجاری ئێرانی. بە رواڵەت ئیسلامی، جیایان بکاتەوە.

٢ ـ دژو دوژمنانی کورد چ دەسەڵاتدارانی عوسمانی یا قاجاری لە خاک و نیشتمانی کورد، وەدەر بنێ.

٣ ـ هەردوبەشی کوردستانی بن دەس عوسمانی و قاجاری؛ ڕزگار و ئازاد و سەر بەخۆ بکا.

٤ ـ دەیویست: ئاسایش و باری ئابوری، فەرهەنگی، کومەلایەتی و سیاسی و بازرگانی، خوێندن، لە هەربارو بابەتێکەوە بۆکورد و کوردستان دابین بکا.

٥ ـ پێوەندی دۆستی لە نێوان گەلانی مەسیحی، ئەرمەنی، ئاشوری، زەردەشتی هاو ولاتی کوردەکان لە سەر بناغەی پێکەوە سازان و چاو پۆشی لە ئایین و دین و مەزهەب و رێبازگەلی جیاجیا و رێز و حورمەت گرتن لە یەکتر و پاراستنی کەرامەتی یەکتر و مرۆڤانی یەکدی، بەدی بێنێ.

٦ ـ پاراستنی هاو پێوەندی خەڵکی موسوڵمانی ئێران و عەرەبی ویلایەتی موسڵ، بەغا، حیجاز، میسر، لەبەر چاوبگرێ. بوگەیشتن بەو ئامانجەگەورانەش لە رێێ و رەسم و ئوسلوبی تێکۆشانی سیاسی و رامیاری دیپلۆماتیک و نیزامی کەڵک وەر بگرێ.

Dr.Saleh Ebrahimi

ده‌رکینان نوسه‌ری ئیرله‌ندی، زه‌مانێ که‌ له‌ عیراقدا ته‌دریسی کردوه‌ و له‌وێ که‌ له‌گه‌ڵ مه‌سئه‌له‌ی کورد ناسیاوی په‌یدا کردوه‌، له‌ کتێبه‌که‌یدا (کورده‌کان و کوردستان) دا ئاوه‌های نوسیووه‌، ساڵی ۱۸۹۲ ـ ز ـ حوکومه‌تی عوسمانی فێرگه‌، گه‌لێکی به‌ ناوی ته‌ڵقینی حوسنی وه‌فاداری سه‌باره‌ت به‌ ئیمپه‌راتوری عوسمانی له‌ نێو روڵه‌کانی سه‌رانی کورد و عه‌ره‌ب و له‌ هه‌مان کاتیشدا ناسیاوکردنی ئه‌وان به‌نه‌زم و نیزامی، نیرامیگه‌ری، له‌ نێوسپایێ تازه‌ دامه‌زراو، سازدابو و ئه‌و ئه‌زمونه‌ فره‌ی پیێ نه‌ چو که‌ له‌ ساڵی ۱۸۷۸ ـ ز ـ شیخ عوبه‌یدیلا بۆ کۆنسولی به‌ریتانیا (کلایتون) ئاوه‌های نوسیبو: میلله‌ت و نه‌ته‌وه‌ی کورد، میلله‌تێکه‌ جیا، له‌ تورك و قاجار، مه‌زهه‌ب و رێبازیشیان و ئاداب و روسومیشیان، له‌وان جیایه‌ و جیاوازی‌مان هه‌یه‌، سه‌رانی ئێلی‌کورد و حاکمانی نه‌ته‌وه‌ی کورد چ ئه‌وانه‌ له‌ بن ده‌س تورکاندان یا ئه‌وانه‌ی له‌بن ده‌س قاجار دان، **ناتوانن له‌سه‌ر ئه‌وشێوه‌ ژیانه‌ به‌ رده‌وام** بمێننه‌وه‌... کوریس کۆچه‌ را له‌ سه‌ر نامه‌که‌ی شیخ عوبه‌یدیلا ده‌روا و ئاوه‌ها ده‌نوسێ: «له‌گه‌ڵ ئه‌و دوحوکومه‌ته‌ ناکرێ به‌ وشێوه‌ به‌رده‌وام بین و له‌ گه‌ڵیاندا ژیانێ به‌بێ وه‌یانه‌، بده‌ینه‌ سه‌ر، ئه‌بێ کارێ بکه‌ین تا ده‌وڵه‌ته‌کانی ئوروپایی سه‌رنج بده‌ نه‌کارو باروکه‌ند و کۆسبی کوردان که‌ به‌ ده‌س زوڵم و سته‌می ئه‌و دو حوکومه‌ته‌ مارز و زاڵمانه‌وه‌ ناڵه‌یان **ده‌گاته‌ ئاسمان، ئه‌سڵی نامه‌که‌ به‌ خه‌تی شێخه‌** که‌ئێستا به‌وێنه‌ی به‌ڵگه‌ و سه‌نه‌دی تاریخی، له‌ ئارشیوی وه‌زاره‌تی کاروباری ده‌ره‌وه‌ی به‌ریتانیا راگیردراوه‌ و به‌ داخه‌وه‌گیر ئێمه‌ نه‌هات نابیخه‌ینه‌ به‌ر چاوی خوێنه‌رانی به‌رێز، ئه‌دگار ئوبالاس له‌کتێبه‌که‌یدا (بزاوی کورده‌کان) ته‌رجه‌مه‌ی ئیسماعیل فه‌تتاح قازی په‌ره‌ی ۹ نوسیویه‌تی: (**یه‌که‌مین هه‌نگاوی کوردایه‌تی سیاسی و میللی ئۆگری کورده‌کان له‌ ساڵی** ۱۸۸۰ ـ ز ـ به‌ هۆی بیروڕای یه‌ك شێخی کورد، به‌ ناوی شیخ عوبه‌یدیلای نه‌هری **شاهی شه‌مزین، ئه‌نجامی گرت، شیخ عوبه‌یدیلا**، له‌ ناوچه‌یێ له‌ نیشتمانی کوردستان، ده‌ژیا، که‌ به‌ ناو به‌شێ له‌ خاکی تورکیه‌، ده‌ژمێردرا، شیخ عوبه‌یدیلا، له‌ به‌را به‌یه‌ك

Dr.Saleh Ebrahimi

ناوچەی کوردنشین بن دەس قاجاری ئیران هێرشی بردو **هەدەفی شیخ لەو ڕاپەڕین و بزاوە ئەوە بو کە بۆ نەتەوەی کورد، دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی سازبدا.** ن. ئا. خەلفەین نوسەرو پروفیسوری ناوداری روس، کە لە سەنەدەکانی لە ئوروپای ڕۆژاوادا، بە ناوی مەداریکی ڕەسمی لە نوسینی تاریخدا کە لگی لیوەر، دەگیر دری، بەشێ فرەلە کتێبەکەیدا بە ناوی (خەبات لە ڕێگای کوردستان) دا، کە بە کوردی سۆرانی تەرجەمە کراوە، دەیکاتە وەقفی بارودۆخی دەورانی ڕاپەڕینی شیخ عوبەیدیلا، ئەم کتێبە بە هوی جەلال تەقی لە زمانی روسییەوە بە کوردی سۆرانی تەرجەمە کراوە، کوردستان باشوری: عیراق. ئەویش ئەم بزاوی میللی **ئوگرانەی کوردەکان، بە ناوی یەکەمین وگەورەترین ڕاپەڕین لە سەدەی ١٩ی زایینی،** دادەنێ. - شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین یەکێ لەگەورەترین عالمان و عارفانی ڕۆژگاری خوی بووە و کتێبی مەسنەوی خوی بە زمانی فارسی نوسیوە کە لەو سەردەمەدا یەکێ لە زمانەکانی باو بووە، لە ویژە و ویژەوانی ڕۆژ هەلاتی نافین، لە سالەکانی (١٨٧٨ - ١٨٨٢ - ز -) وە بێجگە لەمە، ریسالە و نوسراوی دیکەیشی بە زمانی کوردی و عەرەبی هەیە، بۆوێنە لە چاپی سێوەمی: مەموزین دیوانی حەکیم ئەحمەدخانی، نوسراوە:

(ئەقیدائیمانێ) تەءلیفی شیخ عوبەیدیلایە، شیخ عوبەیدیلا، کوڕی سەیید تاها - ی نەهری یەکێ لەناودارترین سالیکانی ڕێگای عیرفان و بەچەن پشت دەگاتە حەزرەتی غەوسی ئەعزەم: شیخ عەبدولقادرگەیلانی کوردی گەیلانی لای کرماشان، کە لە ئەعزەمیەی بەغا نیژرراوە (کتێبی ئیران شار چاپی ئێران دیانی بەوە داناوە کە ئەزاتە کورد بووەو پرزانا حسین حوزنی موکریانیش لای وایە کەئەوزاتە کوردە.) مەسنەوی شیخ عوبەیدیلا، فرەتر کە سایەتی دینی و مەزهەبی و ڕێبازی عیرفانی ئەوزاتە نیشان دەدا، شیخ بیروڕای خوی بە وێنەی شیعری عارفانە بەیان کردوە و لەگەل ئەوە شدا لە بارەی باری سیاسی و کۆمەلایەتی کورد، بۆ رزگاری نەتەوەی کورد، لە دەس زولم و ستەمی

Dr.Saleh Ebrahimi

عوسمانی و قاجار له کلکه‌ی سه‌ده‌ی ١٨ی زاینی به‌شیعر فه‌رمویه‌تی:

کورد سه‌حرفند جمع آن همین | کاف کمال و راء رشد و دال دین
جوهری دارند در فضل و هنر | که ندارد هیچ اقوامی دیگر
خود شدم حاضر میان کارزار | باگروهی عَدً آن پنجاه هزار
متفّق گر بود و بودی یک امیر | دولتی میگشت بی‌مثیل و نظیر

له بابه‌ت عیرفانیشه‌وه فه‌رمویه‌تی:

از دل و دیده بباید ساخت پا | تا رسد سالک به درگاه خدا
گر خدایت چشم حق بینی دهد | کی خدا بین خویشتن بین می‌شود
ای برادر کسب عشق از صحبت است | غیر علم عشق کسب غفلت است

لێکۆڵه‌رو موته‌رجیم و شاعیری ناوداری کورد هه‌ژار به‌شیعری کوردی فه‌رمویه‌تی:

که سه‌رده‌سته‌ی هه‌مو مه‌ستانه خالید | نه مامی باغی کوردستانه خالید
فیدات بم نیشتمان بۆ شاره‌زورت | که روناکه شام و ئه‌سته‌مبوڵ به نورت

مه‌به‌ست له ئه‌سته‌مبوڵ شێخانی شه‌مزینه، هه‌روه‌ك ده‌ڵێ:

به عه‌بدوڵڵا و تاها پیری شه‌مزین
له داوای دین نه ماندوبوون نه شه‌مزین
شه‌می دڵ بوون و زه‌ینی مه‌حفه‌لی دین
وه ته‌ن هه‌رشادیی! تۆو دوکوره‌ت دین

سه‌رچاوه مه‌سنه‌وی شیخ عوبه‌یدیلا شه‌مزینی ١٨٨٣ - ١٨٧٨ ز که چه‌ن کس له ساداتی نه هری له ١٩٩٩ی زاینی موئه‌سه‌سه‌ی زاگرۆس میدیا،گۆتۆمبێرگ سوئێد مارسی ٢٠٠٠ - ز - ئه‌و مه‌سنه‌وی‌یان له چاپداوه و کتێبی ڕاپه‌ڕینی مه‌لیك غازی شێخ عوبه‌یدیلا نه‌هری شاهی شه‌مزین به زبانی کوردی به قه‌ڵه‌می دوکتور محه‌مه‌د صالّح ئیبراهیمی (شه‌پۆل) په‌ره‌ی ٤٦ تا ٦٠٦ که قه‌راره له هه‌ولێر وه‌زاره‌تی

Dr.Saleh Ebrahimi

(فەرهەنگ): رۆشنبیری کە ٢٠٠٦ ز ـ لە چاپی بدا.

بۆ کەمێ رون کردنەوە: ئەبێ بڵێین: دوای تێشکانی ئیمپەراتوری عوسمانی لە یەکەم جەنگی جیهانیدا، مستەفاگەماڵ ئەتاتورک و هاو قەتارانی بۆگوروتین و تەواندان بە تورک سالاری، کە هەدەفی تور سازدان و تاوا ندنەوەی کەمە نەتەوە یەکانی ناتورکی نیشتەجێی ئاناتۆڵی، بوگە، لە بەروریایی و ئاگاداری و تێگەیشتن و پێگەیشتنی میللی وکوردایەتی کردنی کوردەکانی بن دەس عوسمانی و تورکیە و لەبەر پرهێزی بزاوی ئازادیخوازی کورد، تورکەکان نەیان توانی بە ئامانجی پیس و نگریسی خویان بگەن (بروانە:

dr. t. z. tunayatukiye desiusi partial 1859-1 lstanbul - 1951 4 Z 9 430, 1957.

هەروا بروانە: کتێبی کوردانی گۆران و مەسەلەی کورد، لە تورکیە، نوسراوی ئاکۆپف ـ هاکوپیان، تەرجەمەی سیروس ئێزەدی بلاوکی هیرمەند چاپی ١٣٧٦ی هەتاوی ـ شۆرشی کوردەکانی تورکیە و شوێن دانانی ئەوە لە سەر پێوەندی دەرەوەی ئێران چاپی ١٣٧٤ تاران کاوە بەبات) لەو سەردەمەیدا، (جەمعییەتی تەعالی کوردستان) کە دامە زریتەرانی ئەوە: **عەللامە بەدیع زەمان مەلا سەعید نۆرسی** (کە لەم سەر دەمەدا خەڵکی ئەندە نۆزی بە فقیە و قتوای فقیهی ئەوزاتە عەمل دەکەن)، خەلیل خەیاڵ لەموتکی، هەمزە بەگ لە موکس و... بوون و زۆرینەیان لە موهاجیرانی کوردی دانیشتوی ئەستەمبوڵ کە ئەندامی ئەو (جەمعییەتە) بوون، لە یەکەمین کۆنگرەی (جەمعییەتی تەعالی کوردستان) سەید شیخ عەبدولقادر نەهری شاهی شەمزین، کە سەناتورو رەئیسی مەجلیسی سەنا و شورای عوسمانی بوو و تازە لە تەبعیدی مەکە، بۆ نیشتمان گەرا بۆوە، بۆ سەروکایەتی ئەو (جەمعییەتە) هەڵبژێر دراو ئەمین عالی بەدرخان و ژەنرال فوئاد پاشا، کرانە بریکاری سەروکی جەمعییەتی ناو براوو ژەنرال حەمید پاشاش کرا دەبیرکوللی ئەو جەمعییەتەکاروتێکۆشانی ئەو جەمعییەتە، سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابوری و فەرهەنگی بوو دەیان **ویست مافی چارەنوسی کورد، دابین بکەن** ـ بروانە شیخ عەبدولقادر کوری مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نەهری پەرەی ٧٠ و ٧٧ و ٨٥ کتیبێ کوردەکان، کەندال، عیسمەت شەریف وانلی و مستەفا نازدار، تەرجەمەی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئیبراهیم یونسی چاپی روزبیهان ١٣٧٠ی هەتاوی تاران. ـ ئەو جەمعییەتە خوو رەوشتی مام ناوەندی هەبوو لەگەڵ حیزبی حورییەت لە **سەر دابین کردنی خودموختاری کوردستان، لە چوار چێوەی** عوسمانی و تورکیە، هاو بیروراییان، سازدابو، جەمعییەتی تەعالی کوردستان، لە ئوستانەکانی: دیار بەکر: (ئامێد) بدلیس، خەرپوت، نوێنەری هەبوو بۆ سەر و سامان دان بە باری ئابوری، سیاسی، فەرهەنگی و کۆمەلایەتی، سەخت تێدە کۆشان، کۆمێساری عالی بەریتانیا لە ئەستەمبوڵ، لە تەلگرافێکدا، کە بۆ نوێنەری دیپلۆماتیکی بەریتانیا لە بەغا، لە بەرواری ١٨ی ئاوریلی ساڵی ١٩١٩ی زاینی نوسیبو، رایگەیاندبو، کە سەید شێخ عەبدولقادر کوری شێخ عوبەیدیلا نەهری، سەروکی جەمعییەتی تەعالی کوردستان و رەئیسی مەجلیسی سەنای عوسمانی لە لایەن کومەتیەی کوردەکانی ئەوێ، پێشنیارێکی بۆمن هێناوە **و داوای سەربەخۆیی کوردەکان و ئازادی ئەوانی کردوە** تا لەبن ستەمی لە تاقەت بەدەری، زوڵم و زۆری تورکان، رزگار بکرێن و **سەر بە خۆودەوڵەتی تایبەت بە خۆیان** بۆ دابین بکرێ (کتیبێ کوردانی گۆران سەرچاوەی بەرو) ـ لە (**شیرۆ**) نێزیکی مەلاتیە کۆنگرەیێ لە سەران و نوێنەرانی عەشایری کورد، سازدراوە (٦ سپتامبری ١٩١٩ ـ ز ـ) ئەوانەی‌وا لەو کۆنگرە بە شداریان کردوە، کەسانێ وەکو: بەدرخان، کامران عەلی بە درخان، جەلادەت بەدرخان، جەمیل پاشازادە، ئەکرەم بی، عەلی غالب بی والی خەرپوت، حاجی موسا مالیکی موتکین، شێخ عەبدولباقی کوفرەوی بدلیس، عومەراغا مالیکی دەرشۆ، رەسول ئاغای مشاسایی، سەعدوللا ئەفەندی نوێنەری پێشوی مەجلیس، شێخ محەمەد ئەفەندی، شێخ زیائەدین ئەفەندی، نورشینی و جەماڵ چە تۆی مالیکی گرزایین و... لەو کۆنگرەدا بە تێکرای دەنگ **خەلیل رەحیم بی** کە ریش سپی و سەرکردەی ئێلی بەدرخان ـ یەکانە، بە نێوی فەرمانده‌رو فەرمانرەوای کوردستان هەڵیان بژاردووە و بە ناوی کومەیتەی دیفاع لە حوقوق و مافی کورد، ئوسولی ئەساسی **کوردستانی ئازادیان، راگەیاندوە** و مەفهوم و واتای ئەو ئوسول و بنەرەتیانە، بۆ سەرانی کورد، رەوانە کراوە و بەیانیش کراوە، تورکەگان رایانگەیاندبو، کە لە هاوینی ١٩١٩ز، سەرگورد نوئێلی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئینگلیسی سەفەری بۆ مەلاتیە کردوە و چوونی ئەو جێی دودڵی نیە: لەم هەل و مەرجەدا بزاوی کورد، ئەوەندە کارایی و بەکار بووە کە لە نێوگەلانی نەتەوە یەک **گرتووەکانیشدا، وەرگیراون**، قسەلە بەرەسمی ناسینی **(حوقوق و مافی میللی کورد، لە پەیمانی سێوێر**، دا هاتۆتە گۆڕ، سێوێر پەیمانێکی ئاشتی بوو کە لە هاوین. ای ئوتی سالی ١٩٢٠ ز لە پاریس بۆ دامەزراندنی یەک حوکومەتی خودموختاری کورد، بە سەر عوسمانیدا، داسەپابوو (شۆرشی کوردەکان کاوە بەیات و کتیبی کوردانی گۆران سەرچاوەی بەرو). لە مادە (٦٢)ی پەیمانی سێوێردا تێبینی کرابو، کە لە خاکی بن دەس **عوسمانیدا، ویلاتی خودگەردان کە زۆرینە یان کوردبن، بۆکوردان سازبدرێ**، لە مادەی (٦٣)ی ئەو پەیمانەدا حوکومەتی تورکیەی موتەعەهید کرد بو کە بە پێی بەرنامەیێ کە کومەیسیێون پێکیدێنێ، **خودگەردانی کورد، ئەبێ لە ماوەی سێ مانگدا**، جێی بە جێێ بکرێ و لە مادەی ٦٤)ی ئەو پەیمانەدا تێ بینی کراوە کە کوردکان دە توانن، لە جامیعەی میللەل بخوازن، کە حەق و مافی ئازادی و جیابوونەوەی نەتەوەی کورد، لە تورکیە، بەوان بدرێ.

واسیلی نیکیتین لە بابەت گرینگی پەیمانی سێوێر بۆکوردەکان دەنوسێ: هەرچەندکە پەیمانی سێوێر، تەنیا بەسەر کاغەزە وە ما، لەگەڵ ئەوەشدا ئەو پەیمانە لە تێگەیشتن و **پیگەیشتنی مەسەلەی کورد، چەرخانێکی فرەو پڕگرینگ‌بوو**، چونکا بۆ یەکەمجار لە مێژودا مەسەلەی خودموختاری، ئەو ئوستانانەی کە زۆربەیان کوردن، لە سەنەدێکدا، کەو تۆتە بە رورد بوونەوە و سەرنجدان، لەو رۆژەوە ئێتر لە گرینگی پێدانی نێوگەلانی **مەسەلە وکێشەی چارەسەری کورد، گومان و دودڵی تیانەماوە و ئەبێ چاربکرێ** بروانە: پەیمان و ئەسنادی ئاشتی سێوێر، مەسکەو ١٩٢٧ ز پەرەی ٢٤ و ٢٥ و کتێبی کوردانی گۆران پەرەی ١١٠ و ١١٤ خالید جەبرانلو کە لە ١٩ی ئوتی سالی ١٩٢٠ -ز- بەناوی رەسمی سەرکومیسیونی موحاسەباتی شورای دادگای عالی (لە ئەرزەروم)دا هەڵبژێردرابو لە کومەتیەی نهێنی لەگەڵ جەمعییەتی تەعالی کوردستان، بۆسەر بە خۆیی کوردستان فرەسەخت دە کۆشاو نەخشەی بزاوی چەکدارانەش لەگەڵ ئەودا، بنچینەی

Dr.Saleh Ebrahimi

داریژ رابوو لەگەل **شێخ عەبدولقادر** کوری شیخ عوبەیدیلا نەهری شەمزینی و ئەو رەحمان حەقیار کە لە سەران و ئەندامانی جەمعیەتی تەعالی کوردستان بون لە شاری ئەستەمبولٚ، پێوەندی سازدابوو بە یارمەتی ئەوان لەگەلٚ **یوسف زیا** و هاوکارانی، لەگەلٚ نوێنەرانی مەجلیسی گەورەی میللی تورکیە، نێزیك ببونەوە و ببونە هاوریێ کە لە رێگای **جامیعەی میللەل بۆ ئەوە کوردستان ئازاد بکرێ**، بکۆشن، هەر لەو سەردەمەیدا خالید جە برانلو، دەسی کرد بە کۆکردنەوەی پەیامە نوسراوەکانی فەرمانرەوایانی گوندەکانی بەشی وارتو، بولانیق، مەلازگرت، خنیس، کارلیف، سولخان و چیکجوراغا کە لەو پەیامانەدا لە جامیعەی میلل داوایان کردبو، کە بە کوردستانی بن دەسی تورکیە سەربە **خۆیی بدەن** ـ ئەو پەیامانە لە رێگای جەمعیەتی تەعالی کوردستان ـ ەوە ـ بەهۆی مستەفا **نمرودی و ژەنرال شەریف پاشای کورد بۆ جامیعەی میلەل**، رەوانە کران، کوردەکان لەرێگای زانیاری، دۆستی و محەبەت و راپەرین بۆ ئازادی ئەو کاروراپەرینانەیان ئەنجام داوە، بە تایبەت کە **ژەنرال مستەفا بارزانی و زوهوری راپەرینی گەورەی بارزانی و بارزانیان** سالی ١٩٧٠ ز چۆکی بە **بەعسدادا و مافی رەوای کورد، بە رەسمی ناسێندرا** و ئێرناشێ کورد لە نێوگڕی، گرگرتوی نەوتی خۆیدا بسوتێ یالە نێو ئاوی کوردستاندا بخنگێدرێ.) ئالەوەها هەل و مەرجێکدا، ژەنرال **شەریف پاشا** کە لە ئیمپەراتوری عوسمانیدا خاوەن پایە، وە پلەێ فرەبەرزی هەبو، لە کونفەزانسی و رسایشدا کرابووە **سەر پەرستی کۆڕی نوێنەری کوردستان لەگەل وەزیری دەرەوەی ئێران** کەوتە و توویژ کردن، لە بابەت سەر بە خوێی کوردستانی بن دەس عوسمانی کە ئەگەر ئێران یارمەتیان بدا ئامادەیە کەلەبن قەیمومەتی ئێران دابێ و دو یاداشتیش لە (٢٢ ی مارسی سالی ١٩١٩ ـ ز ـ و ١ ی مارسی سالی ١٩٩٠ ـ ز ـ بە ناوی نوێنە رایەتی کورد، لەگەلٚ **نەخشەی کوردستانی یەکپارچەی** بن دەس عوسمانی لە بابەت کوردانەوە، بە کونفەرانسی ئاشتی دابوو، ژەنرال شەریف پاشا هەروا لەگەلٚ دەسەی نوێنەرایەتی داشناکی ئەرمەنی یەکان، دەسی بە وتوویژ کردبوو لەگەلٚ ئەواندا لە ٢٠ ی دیسامبری سالی ١٩١٩ ـ ز ـ ئاگاداری نامە یەکیان بە کۆنفەرانسی ئاشتی دابو

Dr.Saleh Ebrahimi

(بڕوانە کتێبی کوردانی گۆران پەرەی ۱۰۵ و ۱۷ سەرچاوەی بەرو.)

نوکتەی سەرنج ڕاکێش ئەمەیە کە دوکتور مەحمود ئەفشار لە مانگی پوشپەری ساڵی (۱۳۰۴) هەتاوی لە بابەت بزاوی کوردەکانی عوسمانی و کەم و کوڕی موعاهدەی (ویدادیە و تەئمینیە) نوسیویەتی: ئەگەر لە بابەت بە دیهێنانی پیوەندی فەرهەنگی، ئابوری هەرێمی کوردنشین لە بەشی ئێران تێکۆشانی چالاکانە ترئەنجام بدرێ... ئەوسا بۆ ئێمە **هیچ زەرەری نابێ ئەگەر ڕۆژێ کوردستانی بن دەس عوسمانی ئازاد و سەر بە خۆبێ و لە نێوان ئێمە و حوکومەتی تورک، یەک دە و لەتی کورد ـ ی‌ها و رەگەز لەو سنورەدا** فاسیلە بێ و تارادە یەک ئێمەی ئێرانی لە مەترسی نێژادی زەرد ئاسودە و دڵنیا دەکا (بڕوانە مەجەڵەی ئایەندە ژمارەی ۱ جوزەردانی ۱۳۰۴ ی هەتاوی پەرەی ۶۲ و ۱۷۱ و کاوە بەیات سەرچاوەی بەرو) هەروا ئیعتیلائولمولک نەسروڵلا: (خان خەلعەتبەری) کە حوکومەتی کوردستانی بە دەس بوو لە پوشپەری ۱۳۰۴ی هەتاوی لە سنەوە، هەواڵێکی چڕوپڕی بۆ تاران، ناردبوو ئیشارەی بەتاریخ و جوغرافیای کوردستان کردبو و ڕای گەیاند بوو، کە ڕەگەزی کورد ئێرانی و خوێنە کەشیان خوێنی ئێرانیە. ئەبێ هۆی خۆشی و بەختەوەری و ژیانی ئەوان بە چاکی دابین بکەین و لە ڕاکێشانی بیروسەرنجی کوردەکانی نێو دوروان: بەینە نەهرەین غافڵ نەبین، نامەی ڕاپۆرتی حوکومەتی کوردستان لە سنەوە.نمرەی ۶۹۲، ۴ی پوشپەری ۱۳۰۵ موئەسەسەی موتالەعات ۳۸ و ۳۵ و ۵۸ بزاوی کوردەکان.کاوە بەیات پەرەی ۶۹.

هەرواکەسانێ دیکەی وەک نەسروڵلاخان بیهنام و میرزا عەبدولحوسین‌خان و **تەیمور تاش وەزیری دەرباری پەهلەوی** کە بەشێ فرە گرینگی لە سیاسەتی خاریجی ئێرانیشی بە دەس بو، باوەڕو ئەقیدەیان وابو، نابێ کارێ وا بکرێ کە کوردەکان لە ئێران بڕەنجێن و سەرهەنگ ئەمین فرە باوەڕی بەوەبو کە دەبێ کوردەکان مەحەبەتیان لەگەڵدا بکرێ تا فرەتر جەلەب و جەزبی ئێران ببن. محەمەد عەلی فروغی، دەیوت: تۆی لەقی کوردستانی ئازاد و سەر بە خۆ، ئینگلیسیەکان لە نیوزاری کوردیاندا، توروکاندوە و حوکومەتی تورکیان لەو بابەتەوە، خستوتە دڵەتەپە، دیارە ئێمەیش دەبێ وەکو تورکان

Dr.Saleh Ebrahimi

لەر زمان، لە سەردڵ بنیشێ، بەڵام بە داخەوە تورکەکان، ئێمە تاوانبار دەکەن کەئێمە یارمەتی کورد، دەدەین تا **کوردستانی سەربەخۆ لە هەرێمێکی کوردەواریدا لە نێوان ئێران و تورکدا، سازبدەن** (سەرچاوەی بەرو پەرەی ۱۱٦) جاهەر لەبەر ئەوە نیگەرانن کە دەوڵەتی ئێران نایەوێ لە تەئمینی حودود، لەگەڵ تورکاندا هاوکاری بکا، دیارە مەبەستی تورکەکان لە تەئمینی حودود، **ئەوە بووە تا بە یارمەتی حوکومەتی ئێران لە دەس کوردستانی سەر بەخۆ**، رزگاری ببێ (سەرچاوەی پێشو) سەرەنجام فروغی و کومێسیۆنی تەئمینی حودود، کاری خۆی بە ئەنجام گەیاندو تەنانەت لە خەرمانانی ۱۳۰۹ ی هەتاوی لە پشت سەر، لەسەر **سنوری دەسکری ئێران، کوردەکانیان دا بەر تۆب و موسەسەل. عەلی مەنسور لە وەڵام بە سەفارەتی کوبرای تورکیە، فرە توندو بە ئاشکرا و تبوی، ئەگەر هێزی شەڕوانی** ئێران کوردی نەکوشتباو وەبەر توپ و تانگی نەدابایێ تورکەکان، بە وچەن ژمارە قوشونەکەم ولاوازەی خۆیان، قەت نەیان دەتوانی، راپەرین و بزاوی ئاگری داغ، ببەزێنن (سەرچاوەی بەرو) و لەرێبەندانی ساڵی ۱۳۱۰ی هەتا ویشدا بەرزایەکانی گرینگ و سەوقولجەیشی ئارارات لە خاکی کوردی بن دەس حوکومەتی ئێران، بە تورکان دراو لەوە بەدوا تادوابڕانی سەڵتەنەتی رەزاخان، سیاسەتی خاریجی ئێران، ئابروی لە دەسدا و لە تێکۆشانی بەرچاووشیاو، ئیتر وەستا. (بڕوانە بزاوی کوردەکان کاوە بەیات و کتێبی کوردانی گۆڕان سەرچاوەی بەرو.) بەراوە ژوی بیروڕای (خەلعەتبەری) کە بەجیاکردنەوەی (دیاری کردنی سنور) لە (تەئمینی سنور) باوەڕی هەبو، بەرداشت و باوەری فروغی بە تەواوی خەیانەتکارانەو نادروست بو (بڕوانە کتێبی کوردانی گۆڕان پەرەی ۱۷۳ و بزاوی کوردانی تورکیە کاوەبەیات سەرچاوەی بەرو) و گۆفاری ئێرانمیهر پەرەی ۷۹ و ۸۰ **میهر** و ئابان و ئازەری ۱۳۸۴ ی هەتاوی بە قەڵەمی دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

ویستی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین

شێخ عوبەیدیلا دەیویست چلۆن گەلانی بالکان کە لە دەیەی (١٨٧٠ - ١٨٨٠ز) بە پشتیوانی روس و دەوڵەتانی ئوروپا، توانیان دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیان بە دەس بێن، شیخیش بە پشتیوانی هێزی چەکداری کورد و لە رێگای دیالۆگ و دیپلۆماسی و ناردنی نوێنەر، بۆلای بالوێزو نوێنەرانی ئوروپا و روس و سەرانی قاجار و عوسمانی و عەرەب و مەسیحی و ئەرمەنی و ئاسوری یەکانی کوردستان کارێ وا بکا مەسەلەی کورد، بکاتە، مەسەلەیێکی نێونەتەوایەتی و نێو دەوڵەتی و کوردایەتی کورد، بچەسپێنێ و دوڵەتی کورد، لە کوردستانی گەورەدا، دابمەزرێنێ. لە راستیشدا لە راپەڕینی ١٨٨٠ز ـ دا پردی وتوویژی لەگەڵ دۆست و دوژمندا، سازداو لە شەڕی نێوان روس و عوسمانی (١٨٧٧ - ١٨٧٨ ز) بۆ ئازادی کورد و کوردستان کەڵکی وەرگرتووە.

باشە بزانین شێخ هەرچەند لە سەرەتاوە چەکی لە عوسمانی وەرگرت تا لە غەزوەی روسا بە شدار بێ. بەڵام ئەو چەک و چوڵەی بۆ ئازادی کورد و کوردستان بەکاربرد، بەڵام ئەرمەنیەکان لە شەری ١٨٧٧ و ١٨٧٨ز ـ چ بە ئاشکرا و چ بە نهێنی پشتیوانی لە روس دەکرد. لە رێکەوتنی (سان‌سیفانۆ) لە ٣/٣/١٨٧٨ ز ـ روسیە لە بەندی ٦١ رێکەوتنی بێرلین لە ١٣/٧/١٨٧٨ زاینی ئەوە، دەگونجێنێ کە تورکیا، دەبێ ریفۆرمێکی شێوە ئۆتۆنومی بۆ ئەرمەنیەکان، دابین بکا، لە ناوچەکانی ئەرمەنیەکاندا، کە زۆربەی زۆری خاکی پرپیت و بەرەکەتی ناوچە کورد، نشینەکانی دەگرتە بەر، ئوروپا بە تایبەت ئینگلیس پشتیوانی لەوە، دەکرد وگو شاریشیان لە سەر توکیان دانابوو.

شێخ عوبەیدیلا لە نەهری ٢٢٢ کەس لە سەرانی هۆزە کوردەکان لە بەهاری ١٨٨٠ز ـ لە دەوری خۆی کۆکردەو لەو کۆنفەرانسەدا، کوردانی بۆ وەحدەت و یەکیەتی بانگ کردو پێی وتن کورد، کافەکەی، بەواتای کەماڵە، (رێ یەکەی) بەواتای روشدو تەرەقیە و (دالەکەی) بەواتا دین و مەرام و ئیدئۆلۆژیکە. یانی کورد، دارای ئەو

Dr.Saleh Ebrahimi

سیفاتا نەبەودەبێ موتەحیدو یەک بێ تا سەرکەوێ و دەوڵەتی سەر بەخۆی، تایبەت بە خۆیی هەبێ. جادوای تەگبیر و مەشوەرەتێ چڕوپڕ لە کۆتایی مانگی ٩ (: سپتامبر) و سەرەتای مانگی مانگی ئوکتوبری ١٨٨٠ ز لە ٢ قۆڵەوە، بەسی چل هەزار، شەڕوان و گریلای کوردەوە، رویان کردە کوردستانی بن دەس (قاجار).

مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلای نەهری کە دوای وەفاتی شێخ سـالح ـ ی مـامی لە ١٨٦٥ ز ـ بۆتە رابەری تەریقەت و رێبازی سەیید تاهای بابی و خـەڵک هـەروەکـو نێردراوێی ئاسمانی، باوەرو بڕوایان بەوزاتە نیشتمان ویستە هەبووە و **دەستوری ئەویان، هەروەکو، دەستوری خوا و پیغەمبەر** هەم لە باری دینی و هـەم لە بـاری نـیشتمانی و کوردایەتیەوە، وەرگرتووە و بەرێوەیان بردوە ٠

شێخ عوبەیدیلاگەورەترینی

ئەوزاتە مەزنە،گەورەترینی رابەری هاو چەزحی کورد، بووە لە کوردستاندا، شێخ دیتی، میران کورد بەدەسی عوسمانی و قاجار لە نـاوبران و کـورد لە هـەمو مـافێکـی مرۆڤانی فەرهەنگی، ئابوری، کۆمەڵایەتی و سیاسی بێ بـەشکرا و وارگـەو نشـینگەی کورد و کوردستان وێران کراوە و جـەنگی سـاڵەکـانی ١٨٧٧ ـ ١٨٧٨ ز) روس و تورکی عوسمانی ئەوەندی دیکە هۆی ماڵ وێرانی و ئاوارە بونی کوردی، بە دیهێناوەو کوردیان ناهومێد و کزو کەساس کردوە، شێخ هەم لەکەسایەتی دینی و هەم کەسایەتی نیشتمانی خۆی کەڵکی وەرگرت و **بۆ ئازادی کورد و کوردستان راپـەڕی** و لە شـەڕی روس و عوسمانیشدا، ئەزمونێ فرەی بەدەس هێنابوو. کیرزن دەڵێ: شێـخ عـوبەیدیلا، زاتێ پیرۆز و ناودار و رابەرێکی نیشتمانی کوردە Persia and the Persian Question George Nathaniel Curzen) ترۆتێر trotter کە هاو رۆژگـاری شێـخ بـوە دەڵێ: «پڕ نفوزترین و پڕ دەسەڵاتترین و خۆشەویست تـرینی کـە سـە، لە نێـوکورد سـتاندا و خەڵک بە پیرۆزتر و پاکتر و مەزنتر لە سـوڵتـانی عـوسمانی دەزان. نـامەی ئـارشیوی

Dr.Saleh Ebrahimi

ژمارەی ۲۲ لە ترۆتێر بۆگۆشێن ۲۰ تەشرینی ۱ (:گەلاوێژو ئوکتوبر) سالّی ۱۹۸۰ ز ترابۆزۆن. ئێس. جی ویلسۆن لە پەسنی شێخ دا، دەلّێ: خەلّکی کوردستان لە دەوری شێخ کۆبونەتەوە و فرە بە پیروزتر و مەزنتر لە سولّتانی عوسمانی و شەریفی مەککەی دەزانن، نەک تەنیا وەکو را بەرێک، بەلّکو هەروەکو پێغەمبەرێ کە لەلای خواوە هاتووە، باوەر و ئیمانیان پێیەتی (بڕوانە روێرت سپێر Robertspiey) دوکتور کۆچەراکە چۆتەمالّی شێخ لە نەهری و شێخی ناسیوە، دەلّێ: «شێخ خۆی لە پلەی ئەوستێ کەسەو بەرابەرێ مەزن و مەلیکی کورد، دەزانێ و هەروایشە. (نامەی کۆچەرا بۆ میسیۆنێرەکان ۱ /٦/ ۱۸۸۰ ز).

ویلسون دەلّێ «شێخ لە جلک و بەرگ و خۆراکدا **فرە سادە و بێ گەردە و قانون ناس و داوەرو قازی یە و بێ لایەن و دادگەرە.** ئەو گەندەلّیەی لە نێو عوسمانی و قاجار دایە، لە نێو دارو دەسە وپەیرەوانی شێخ قەت نەبیندراوە و شێخ کەسایەتێکە، داد پەروەرو بەشان و شکۆ و قەت نەی ویستوە بەزۆر بیروڕای بەسەر ئەم و ئەوا، داسەپێنێ. دیارە ئەگەر حەق و حەقیقەتی بۆ دەر بکەوتایە، بۆ بە ئەنجام گەیاندنی حەق، ولە کاتی پیویستدا. فرە پێی داگری دەکرد (نامە ۸ /۷/ ۱۸۸۰ ز بۆ ئابوت سەرچاوەی بەرو هەرئەوێ).

شێخ زمانی کوردی، فارسی عەرەبی و تورکی باش زانیوە و هەروا، زانستە کاتی ئیسلامی و زانیاری یەکانی قورئانی باش زانیوەو ئاگادارێکی تەواویشی بە ئینجیل و تەورات هەبووە و **لە ئەدەب و فۆلکلوری کوردی فرە شارەزا بووە** و دیوانی مەسنەویشی بەشیعر بە زمانی فارسی هەیە و لە سوئیدلە. ۲۰۰۰ز ـ لە چاپ دراوە.

شێخ **فرە دادگەرو لێبوردە و دلّسۆز بووە، باوەکو رابەرێکی جەنگاوەر بووە،** فرە بەرێز و قەدر و حورمەتەوە، لەگەلّ مەسیحیەکان و لەگەلّ خەلّک هەلّسوکەوتی کردوە وکاتێ لە ئەستەمبولّ زیندان بووە سولّتانی عوسمانی نامەی بۆ دەنوسێ تا باسی نشتەجییانی

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردستانی بۆ بکا. شێخ له‌وه لاّمدا بۆی ده‌نوسێ: مه‌سیحی و نه‌ستور (: ئاشور)ی چاکترین ره‌عییه‌تی سولّتانن، سولّتان ئه‌وه‌ی به‌دلّ نه‌بووه،تاسێ جار نامه‌ی بۆ ده‌نوسێ و شێخیش هه‌ر ئه‌وه‌ی بۆده نوسێته‌وه. (سه‌رچاوه‌ی په‌رو)

کۆچه‌را کراوه‌ته ناو بژیوان و به شێخ ده‌لّێ: قاجار له‌منی ویستوه تکاله تۆ بکه‌م تا ٢٤ کات ژمێری‌تر هێرش ئه‌که‌یته، سه‌ر و رمێ، ئه‌ویش قه‌بولّی ده‌کا، له پاشان بۆ شێخ ده‌رکه‌وتووه که قاجار و دارو ده‌سه‌که‌ی فێلّ و درۆیان کردوه. (سپێر هه‌رئه‌وی).

به‌رنامه و تێکۆشانی شێخ.

به‌رنامه و مه‌به‌ستی شێخ یه‌ک خستنی **نه‌ته‌وه‌ی کورد ودامه‌ز راندنی، ده‌وله‌تی کوردی بووه.** کلایتۆن Clayton جیگری کونسولی ئینگلیس به ئاشکرا رایگه‌یاندوه که: شێخ ده‌یه‌وێ له‌نێو کوردانـدا وه‌حـده‌ت و **ده‌وله‌تێکی کـوردی، سـازبدا** و خۆی حوکمداری بێ. ولیم ئابۆت کۆنسولی ئینگلیس له ته‌وریز ـ ده‌لّێ «مه‌به‌ست و ئامانجی شێخ ئه‌وه‌یه: نه‌ته‌وه‌ی کوردی، بن ده‌س عوسمانی و قاجار، یـه‌کبخاو ده‌وله‌ تێکی کوردی ساز بدا و خۆی هه‌لّیسوڕێنێ (سه‌رچاوه کانی به‌رو) تومسن thomson بالۆیزی ئینگلیس له تاران ده‌لّێ «ئامانجی شێخ ئـه‌وه‌یه، ده‌وله‌تێکی کـوردی سـازبدا. **دیـاره ره‌گه‌زو زمان و فه‌رهه‌نگ وکلتوری کورد،** له هی تورک و عه‌ره‌ب و قاجار فره‌جیایه‌و ئه‌و زولّم و زۆره‌ی عوسمانی و قاجار له کوردی ده‌که‌ن که کوردیان له هه‌موشتێ بێ کردووه و هه‌روا ترس له‌وه‌ی که روس و ئینگلیس ئۆتۆنۆمی بۆ ئـه‌رمه‌نی له بـه‌شێ له خاکی پڕپیت و به‌ره‌که‌تی کوردستان، سازبده‌ن، گشت ئـه‌وانـه، نـه‌ته‌وه‌ی کـوردی و ریاکردۆته وه‌و بۆبه ده‌س هێنانی مافی‌ره وای خۆێ و سازدانی ده‌وله‌تی کـوردی له کوردستانی گه‌وره‌دا، **به‌گیان و به‌دلّ له‌بن رابه‌رایه‌تی شیخ‌دا، ده‌کۆشن و خه‌ریکه‌کورد، یه‌ک بگرن.** هه‌ر ئه‌وێشه که شێخ له نامه‌یه‌کدا که‌بۆ کۆچه‌رای نوسیوه، ده‌لّێ: «نه‌ته‌وه‌ی کورد له نیو میلیون بنه‌مالّه زیاتره و له بـابه‌ت ره‌گـه‌ز، مـه‌زهه‌ب و داب‌و ده‌ستور و

Dr.Saleh Ebrahimi

فەرهەنگ و زمان و کلتوری یەوە، لە قاجار و تورکی عوسمانی **جیایەو ناتوانێ لەگەڵ ئەواندا بژی**. ئەو قسەی شێخ فرە بەورد و بە قوول و بەجێی،سەرنج دانراوە. شێخ لە نامەی یەکەم بۆکۆچەرا دەنوسێ: ئێوە دەزانن کە (شوعاعو دەولە)، بووە هۆی سەربڕینی ٥٠کەس لە لایە نگرانم و بێ هیچ تاوانیکیش زیاتر ١٠٠/٠٠٠ تمەنیشی لێ ئەستاندوە، دیارە هیچ کام لە حوکومەتی عوسمانی و قاجار نیاز پاکنین وددان بە مافی نەتەوەی کوردا، ناهێنن، سەرەرای ئەمانەش قاجار لە شنۆ فرە نامرۆیانە (قەرە جوڵاخانی حاجی غەفور ـ) کە یەکێکە لە سەرەک خێڵەکانی کورد، گرتویانە و ئەونەیان لێداوە تامردوە، پارەکەیش (موعینودە ولە) عەبدوڵاخان و ئیبراهیمخانی خەڵکی شنۆی گرتوەو بێ هیچ تاوانێک ٢٠٠٠٠ تمەنی لیێ سەندون و خانوەکانیشیان کاولکراوەو ١٠ **ژنیشیان بە دیل بردوەوئە مسالیش** فەرمانداری ناوچەی موکری عەبدوڵا بەگی گرت و بێ تاوان زۆریان لێداوەو شکەنجەیان داوەو هەزار و پێسەت تمەنیشیان جەریمە کردوەو ژمارێ **زۆریشیان ژنی بە مێرد، بە زۆر لە** مێردەکانیان سەندوەو بردویانن و حاکمی سابلاغیش بەفیل و تەلەکە،ویستویەتی هەمزاعای مەنگوڕ بگرێ و ئەو توانیبوی لە دەسیان خۆ دەرباز بکا و ٢ کەسیان لێ بکوژی، زوڵم و زۆر لە سەرکورد، ئەونە فرەیە باس ناکرێ، **کورد لەوە زیاتر ناتوانێ** زوڵم و زۆری قاجار قەبوڵ بکا، تکایە ئەوانە بۆکۆنسولی بەرنیانیا لە تەوریز رون بکەوە. حاجی مەلا سمایلم ناردەلاتان تا بە نهێنی و بەدەم فرەتر مەسەلەی کوردستانتان بۆ رون بکاتەو، بەلکو مەسەلەی کورد، بکەوێتە بەرباس و لێکۆڵینەوە. ٢٥ ئەیلولی ١٨٨٠ ز ـ

عوسمانی و قاجار کوردستانیان وێران کردوە

شێخ دەڵێ: «عوسمانی و قاجار بە نامرۆفانی کوردستانیان ویران کردوە وگەندەڵی و دزی و درۆ، زوڵم و زۆری ئەوان کوردی جارز و بیزار کردوەو ئیتر، مافی ئەوەیان نیە، بە سەر نەتەوەی کوردا، حوکومەت بکەن، ئەوە بو،شێخ بە کردەوەیش بە دژی ئەوان

Dr.Saleh Ebrahimi

زاڵمـان و مـارزان راپـەڕی». شێـخ هـەروا رایگـەیاندوە کـە عـوسمانی و قـاجار فـرە بێ‌شەرمانە، بە وهەمو زوڵم و زۆرەی خۆیان کە لە کوردی دەکەن ئەگەر کوردێ کارێ ناپەسەند بکا، چاورا دادەخەن و دەڵێن: کورد، خراپە، شەڕانیە، یانی دەیـانەوێ گشت نەتەوەی مەڵوزم و بەش خوراو و دابەشکراوی کورد، خراپ بکەن و ناوی نـەتەوەی کورد، ناشیرین بکەن‌و بە خراپە؛بی‌زرێن و سوک و چروکیان بکەن، خۆیـان نـابینن. (بروانە: نامەی ٢١٥ و ٢١٦ی هەرئەم کتێبە).

شێخ دەڵێ: «عوسمانی و قاجار دەسەڵاتی بەرێوە **بردنی نەتەوەی کوردیان، لە دەس داوەوکوردیش** یەک دەنگ و پر بە دەنگ دەڵێن: ناتوانین لەوە زیاتر زوڵم و زۆری ئەوان قەبول بکەین‌و **دەبێ کارێ بکرێ دەوڵەتانی ئوروپا لە مەسەلەی کورد، بگەن و لەو بارود دۆخە بکۆڵنەوە**، (بڕوانە نامەی شێخ بۆ کۆچەرا، تورکیە، ژمارەی ٥ ساڵی ١٨٨١ ز-). شێخ دەڵێ دەبێ کاروباری کورد و کوردان بە دەس کـورد خۆی بێ و ئێـمەیش وەک نەتەوەکانی‌تر، سەر بەخۆ بین و ناشمانەوێ زوڵم و زۆر لە نەتەوەکانی دیکـە، بکەین. (سەرچاوەی بەرو). لە بابەت پەیمانی بڕلینەوە، کـەروس‌و ئینگلیس وتـویانە، دەبێ **ئۆتۆنومی بۆ ئەرمەن، بەدی بێ** و لە کورد و چەرکەس بپارێزێ، شێخ وتویەتی: «ئەمەچییە دەی بیسم؟ گۆیا بەمزوانە، ئەرمەنی دەوڵەتێکـی سـەر بـەخۆ بـۆ ئـەوان، سازدەدەن و نەستوری و ئاشوریش بەنیازن ئالای بەریتانیا لە سەر ماڵەکانیان هەڵبکەن و بڵێن: رەعیەتی بەریتانیان، من قەت رێگە نادەم، تەنانەت ئەگـەر پێـویست بێ ژنـانیش چەکدار، دەکەم (نامەی ژمارە (٧) لاکلایتۆن بۆ ترۆتێر باشقەلاً ١١ /٧/ ١٨٨١ ز - تورکیە ژمارەی ٥).

بە دەس هێنانی هاوکاری مەسیحەکانی ناوخۆ شێخ فرە بە کارزانی و دوربینی، کارێ وای کرد، تابۆ لابردنی دەردو رەنج لە سەر مەسیحیەکان، زیان بە کورد نەگا، ئەوە بوو لە هەمو بۆنەکاندا، زوڵم و زۆر وستەم، کردنی لە کورد و مـەسیحی، بـەتاوان، دادەنـاو

Dr.Saleh Ebrahimi

دەیوت: هەرکەس زولّم لە مەسیحی و کورد، بکا دەبێ سزابدرێ و قانون شکێنی لەلایەن عوسمانیو قاجارەوە بە تاوان دەزانێ و نامەی بۆ مار شەمعون و نامە بۆ سەروکی رۆحانی ئەرمەنیەکانی وان و هەرکاری نوسی، تا لەگەڵ بزاوی کورد، یەک بگرن تا پێکەوە، بە دژی عوسمانی و قاجار، راپەڕن و لەراست ئەوەیشدا، بەڵێنیدا، لە مافی مەسیحیەکان پارێزگاری بکا، هەروەک بەرێز سەرۆک مەسعود بارزانی لە مانگی تەباخی ٢٠٠٨ز دا چووە کەرکوک و تورکومان و کلدو ئاشوری و عەرەبەنیشتەجێکانی شاری کەرکوکی دڵخۆشی دایەوە. شێخ لە لایەک ویستی مەسیحی و ئاسوری و ئەرمەنی بۆلای خۆی رابکێشی و لە لایێ دیکەوە، پشتیوانی دەوڵەتانی ئوروپا بۆخۆی دابینبکا. (بڕوانە فتوای شێخ عوبەیدیلا هەرلەم کتێبەدا پەرەی ٨)، کاتێ شێخ هێرشی بۆ سەر قاجار برد، دەسەیێ فرە لە ئاشۆریەکانی ناوچیا بەرابەرایەتی قشەیەک، چونە نیۆ سپای شەڕوانی شێخ و تیپێکی موسیقای سەربازی، ئەرمەنیشیان لەگەڵدا بوون و هەروا دەسەیێ لە پیاو ماقولانی ئەرمەنی، چوونە نیۆهێزی گریلای شێخ (بڕوانە نامەی ٥٦ ئابوت بۆ ئۆمسێن تەوریز ٧/١١/١٨٨٠ ز ـ تورکیە ژمارەی ٥ سالی ١٨٨١ ز).

شێخ بۆ بەدەس هێنانی پشتیوانی ئوروپا فرە کۆشا

ویلسۆن دەلێ: شێخ فرە تەقالای دا، تا سەرنجی بێگانە، بە تایبەت دەوڵەتانی ئوروپا بۆلای خۆی رابکێشێ تا بە لکو پشتیوانی لە راپەڕینەکەی بکەنو لە هەمانکاتدا شێخ لە نامەیەکدا کە بۆکوچەرای نوسیبوی، دەخوازێ تا دەوڵەتانی ئوروپا، باشە لە مەسەلەی کورد، بگەن و فرەیش بە کارزانی لە رێگای میسیۆنیرەکانەوە، توانی پێوەندی تایبەتی لە گەڵ نوێنەرانی دیپلۆماسی ئینگلیسدا، دروست بکاو یەکێ **لەوانە**، فرەخۆشی لە شێخ هاتبوو هەمیشە، بە دەم شێخەوە، قسەیکردوە.

ئازادی کورد و کوردستان

Dr.Saleh Ebrahimi

شێخ ئەوەندە تامەزرۆی ئازادی کورد و کوردستان بووە، شێخ حەمە سەعید ـ ی خەلیفەی خۆی راسپاردوە کە لە قەولی شێخەوە بە ئابوت بڵێ: ئەگەر پشتیوانی لە کورد بکەن و ئازاد بێ، بڵێن دە دەین ئازادی بە رامبەر بۆ مەسیحی و ئەرمەنی و ئاسوری دابین بکەین و فێرگە و کلیسا بۆ ئەوان ساز بدەن و تەنانەت بەڵین دەدەین دوای سازدانی دەوڵەتی کوردی، ئەگەر نەیتوانی ئەو بەڵێنانە ئەنجام بدەین، شێخ فەرمویەتی حارزە داد گایەکی ئوروپای دادگایی بکاو بەو دادگایەش رازیە، ئەم قسانە لە وت وویژ لە کۆرێکدا بووە کە کورد، ئابلۆقەی و رمیێ دابو، ئابوت و سیمۆن ئاغای ریش سپی ئەرمەنی لەوێبوە. (نامە ١١/١٧ ساڵی ١٨٨٠ ز ـ سەرچاوەی بەرو).

یەکیەتی و یەک گرتنی نەتەوەی کورد

کوردەکان بە تایبەت کەسانێ وەک بەحری بەگی کوری بەدرخان پاشا، کە لە کوردستاندا دوای شێخ کەس نەبووە شان بدا لە شانی، لە ترسی بە ئەنجام گەیاندنی بەندی ٦١ پەیمانی برلین، فرە کۆشاوە تا کوردان زیاتر لە دەوری شێخ یەکبخا و موتتەحیدیان بکا، ئەوە بوو، پەیتا پەیتا، سەرانی کوردی کۆ دەکردنەوە تا سەرەنجام بە دەعوتی شێخ لە نەهری کۆنگرەی یەکیەتی کورد، سازدرا و ٢٢٢ کەس لە ویدا یەکیان گرت و یەکیەتی کوردان سازدرا. هەرچەند نەیارانی کوردو (کەریمیان)ی مەترانی ئەرمەنی و... درۆو دەلەسەیان، فرە بۆ کورد و بۆ شێخ و بۆ بەحری بەگ سازداوە وئەو بوختانانە، بوتە هۆ کە ئابوت رەخنە لە تورکی عوسمانی بگرێ و بە توندی دەڵێ دەبێ بەوردی چاوە دێری لە شێخ و عەبدولقادری کوری شێخ بکرێ و ترۆتێریش دەڵێ تا شێخ لە کوردستاندا بێ، هەروە کو، **درکێک لە نێوکەلەکەی حوکومەت دا**، دەمێنێتەوە. (سەر چاوەی بەرو).

راپەرینی شێخ لە تورکیە

شێخ لە ١٨٧٩ زدا ـ بەدژی عوسمانی راپەریوەو لە دمی قایم‌مەقامی (گەوەڕی)

Dr.Saleh Ebrahimi

داوەو مەبەست ئەوە بووە، هەرێمێکی ئازاد و سەر بە خۆ بۆ کوردان بە دی بێنێ و لە گەڵ مارشەمعونیش پێوەندی هەبووە. لێرەش دروّو دەلەسەیێ فراوان بۆراپەرینی شێخ، چ لە لایەن دوژمنان و عوسمانی و چ لە لایەن کۆنسولی قاجار لە (وان) و چ لە لایەن بێگانەوە، سازدراوە کە بوّتە هوّی تێشکانی راپەڕین.

هێرش بۆ سەر دەسەڵاتدارانی قاجار

جەنگی روس و عوسمانی و چەکدار بونی شەڕوانانی شێخ بووە هۆ تاهێرش بکاتە، سەر قاجار لە ئێران، سەیرە هەم روس و هەم قاجار و هەم تورکی عوسمانی لە بزاوی شێخ ترساون؛ بە تایبەت روس کە دەردی لە دەس شێخ شامیل چەشتبوو. نیکیتین لای وایە لە سەرەتای جەنگی ١٨٧٧ز، شێخ نێزیکەی ٧٠ هەزار چەکداری لە بەردەسا بووە کە لە کوردەکانی بن دەس تورک و بن دەس قاجار پێک هاتبون. یەکێ دیکە لە و هۆیانە، گەندەڵی ولاوازی قاجار بووە و یەکێ دیکەش مەترسی لە بە ئەنجام گەیاندنی بەندی ٦١ ریفۆرمی برلین بووە، بۆ ئەرمەنیەکان و شێخ لە نامەی ٢٥ ئەیلولی ١٨٨٠ز بۆ کۆچەرا، نوسیویەتی: قاجار بیانوبە کوردان دەگرێ و دەیان کوژێ و رەفتاری لە گەڵ خەلکدا ناپەسەند و نارەوایە و بەخوت و خوّرایی بیانوبە وەرزێرو جوتیار دەگرێ و باژو شەکەزەکاتیان بەزۆر لێ دەستێنێ و روتیان، دەکاتەوە و بەدروّ و دەلەسەیش دەیەوێ کورد، بەد ناو بکا.

هێزی شێخ و ئامارو چەکوچۆڵیان

دیارە سەرکەوتن، هەروەکو بەزین و تێشکان ئاکامی خوّی هەیە، سەرکەوتن، دەبێتە هۆی شادی و یەکیەتی و کۆبوونەوەی خەلک لە دەوری راپەڕین و چاورایشی بۆ دادەخرێ. بەلام ئەوەی راست بێ (٤٠٠٠) تفەنگ چی کورد، هەبوون کە لە جۆری مارتین چەکیان بە دەس بووە، ٢٠٠ دانەیان لە ئێرانەوە و ٢٠٠ دانەشیان لە تورکیە، بە دەس هاتبوو. بالوێزی قاجار لە ئەستەمبوڵ رایگەیاندوە کە شێخ خاوەنی کارگەیەکی

Dr.Saleh Ebrahimi

گرینگی فیشەکەو نیکیتین دەڵێ بێجگە لە تفەنگی مارتین تفەنگی مۆدێلی تازەیشی هەیە و ئابۆت دەڵێ: شێخ ژمارەیێ فرە تفەنگی مارتینی هەیەو هەروەکو دەڵێن: تەیمور پاشا لە تەشرینی دووەمی ١٨٨٠ز ـ لە ناوچەی برادۆست و تویەتی شێخ باری ١٦٠ وشتری تفەنگ و تەقەمەنی، لەگەڵ بووە.

کاری لەشکرکێشی

شێخ لە نامەیەکداکە بۆکۆچەرای ناردوە،نوسیویەتی: مەلا سمایلم ناردوە بۆ ئەوەی بەنهێن، ئەوەی بەدەمی رامسپاردوە، هەل و مەرجی ئێمەتان بۆ رون بکاتەوەو تکایشتان لێدەکەم حەقیقەتی مەسەلەی کوردستان و هۆی چوونی عەبدولقادر ـی کورم بۆ سابلاغ (مەهاباد ـی موکری) بە دەوڵەتی ئینگلیس رابگەیینە و رونی بکەوە، (نامەی ژمارەی ٦١ لە شێخەوە بۆکۆچەرا) و لە رۆژانی سەرەتای مانگی تەشرینی یەکەمی ١٨٨٠ ز شەرڕوانانی شێخ چوونەتە سەر قاجار لە ئێران و سپای شێخ لە ٣ هێز پێک هاتبون. ١ بە سەرکردایەتی شێخ عەبدولقادر و یارمەتی هەمزاغای مەنگوڕ و کلایتون ئەو هیزەی بە ٢٠٠٠٠ شەرڕوان داناوە و نیکتین بە نیزیکەی ٤٠٠٠٠ی داناوەو ئابۆت بە ١٠٠٠٠ تا ٣٠٠٠٠ هەزاری داناوە.

٢ ـ بەشی هێزی ٢ بە سەرکردایەتی شێخ محەمەد صدیق کوری گەورەی شێخ بووەکە ١٠٠٠ شەرڕوان بون و چووەتە مەرگەوەڕو هێزی شێخ عەبدولقادر بەرەو مەهاباد (سابلاغ) چوون و کوردی ناوچەی شنۆ، سندوس‌یان پێوە لکاوە و خێڵی ئازاو نەبەزی بلباس (مەنگور)یان بە خۆشی هەمزاغاوە پێوە لکاوەو هەموسەرانی کورد، **سوێندیان بە قورئان خواردوە تا مردن لەگەڵ راپەڕینی شێخدابن** و سابلاغ بەبێ شەڕ گیراو هەنگاوی ٢ بۆگرتنی میاندواوبو و لە پێشدا شێخ عەبدولقادر، چەن کەسی بۆداوا کردنی خواردەمەنی و هەڵسەنگاندنی بارو دۆخی ئەوێ ناردبووە میاندواو، بە داخەوە هەمویان دەگرن و دەیان کوژن کە یەکێ لەوانە، میر بەگی بەردە سوری خاڵی شێخ

Dr.Saleh Ebrahimi

عەبدولقادر بووەوئیتر شێخ عەبدولقادریش بێ سێ و دو، دەستور دەدا هێرش بکەنە سەر میاندوا و؛ کوشتاری بێ بەزەیانە لە شار کراوەو دەسکراوە بە تالآن و برۆ، ئەوکارە ناپەسەندە بوّوەتە، هۆ خەڵک نەتەنیا یارمەتی راپەرین، نەدەن بەڵکو بە دژی راپەرین راوەستن و راپەرین شکست بێنێ و تالانچیەکان بوّر فراندنی تالآن بینە دوژمنی یەکتر و بە **تالآنەوە بچنەوە ماڵی خوّیان و پشتی راپەرین بەربدەن**. ویلسوّن دەڵێ: لە دەس دانی قانون و رفێن رفێن، بووە **هۆی لە ناوبردنی راستی و هەیبەتی کورد،** لەم لایشەوە کە شێخ صەدیق بە (١٠٠٠) هەزار شەروانەوە، دەیویست هێرش بکاتە سەر و رمێ و شێخیش، بە ٨ هەزار گریلاوە، لە **شێخ تەپە سەنگەری گـر تبوو** بـە تکـای کوّچـەرا ٢٤ ساعەت هێرشەکەی دواخست و لەو ماوەدا شارخوێان قایم کردو سەنگەریان دابەست و ئیقبال دەولەگەیشتێ و دەنگی شەڕکردن ودەس کردنەوەی **داو** هێزی کورد، بەرگەی نەگرت و تێشکاوریان لەچیاو ناوچیا کردو لە **شکری ئێران و عوسمانی بە جوتەکەوتنەگیانی کوردان و شڕووریان کردن**. یانی دوای تێشکـانی هێرشی کـورد بوّ میـاندوا و سپای شەڕوانی ئێران هەزار بەرامبەر بەدفەڕیو بەد رەفتاریان، کرد سەبارەت بە خەڵکـی بێ چەکی کورد، چ لە شار و چلە دێی خرابترو بەدفەرانـەتر بـوو دارو بـەردیان بـە سـەر کوردی بێ چەکدا روخاندو ماڵ ویران و ئاوارەیان کردو کوشت وکوشتاری فرە بێ بە زەیی یانەیان لە کورد، کردو **سەرەنجام لە سوّنگەی هێرشی شەڕوانانی ئێران و عوسمانی بوّسەر شێخ و یارمەتی روس**.شێخ گیراو لەگەڵ شێخ عەبدولقادر و خاوخیزانیدا لە تایف ـ ی حـیجاز دەس بـە سـەریان کـردولەشاری تـایف لە ١٨٨٣ زاینـی وەفـاتی کـرد (بیرەوەری یەکانی وەفایی). **ساڵی چوونی شێخ بوّسەر شاری ورمێ بە ساڵی شێخ ناوداره** خەڵکی دەڵێن ساڵی شێخی. جێی بیرکردنەوە و ورد بونەوەیە، کە لە راپەرینی کورد بـە رابەرایەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری نەروس، نە ئینگلیس، نەولاتی ئەمریکا، نـە تـورکی عوسمانی، نە ئوتریش نەیان ویستوە یارمەتی کورد، بدەن تادەولەتی سەر بەخوّو ئازادی

Dr.Saleh Ebrahimi

هەبێ، **هەموویان بۆ تێشکانی راپەرین یـارمەتی ئـیمپەراتـوری عـوسمانی و دەوڵەتـی قاجاریان** داوە، چ رازێکە، ئێستایش کە دەوڵەتێ لە بـاشوری کـوردستان دەوڵەتێ بـە سەروکایەتی بەرێزمەسعود بارزانی، بە یارمەتی هاو پەیمانانی ئـەمریکا و ئـینگلیس و نەمانی رەژیمی خوێن رێژی صەدام و صەدامیان، دەوڵەتێ بۆکورد، دامەزراوە، هێمان مەترسی هێرشی دوژمنانی کورد و کوردستان، ماوە. چیە؟! ها بۆچی نەتەوەی کـورد وای لێهەو میاوە. دەڵێـن روس بۆیێ سـەرنەکـەوتنی راپـەرینی پـێی خۆش نـەبووە و یارمەتی ئێران و ئیمپەراتوری عوسمانی بۆتێشکانی راپەرین داوە. نەکا، **شێخ وەک شێخ شامیل، توشی کەندوکوسپی بکا** و ئـیرانـی لە دەس دەربـچێ و شـێـخ داوای **قـارس و ئەردەهان بکاکە تازەگیر روس کە وتبوون** و لە ولاشەوە ئینگلیس بە ناوی سەرپەرستی کردنی بەریوە بردنی بەندی ٦١ پەیمانی برلین، دەس بە سەر ئێران و ناوچەکەدا بگرێ و... ئەی دەوڵەتەکانی ئەمریکا و ئینگلیس و ئوتریش بۆچ یارمەتی کوردیان نەئاوە؟ لە نێوان روس و ئینگلیسدا، بازرگانی لە سەرکورد، کراوە و... (کورت کراوەی نـوسینی جوویدەکە جرجیس فەتحوللاکردویەتە عەرەبیو بەرێز محەمەد حەمەباقی کردویەتە کوردی چاپی ساڵی ٢٠٠٧ز ـ هەولێر).

میر بەحری بەگی کوری بەدرخان پاشا

لە لێکۆڵینەوەکەی پێشوودا چەند جارێک ناوی ئەم کەسایەتیە کـوردە دووپـات بووەوە و جارجارەش لە هەندێ لەو سەرچاوانەی ناومان بـردن، بـەسەر کـرایـەوە، لە هەمووشیان زیاتر، بەتێر و تەسەلیی لە کتێبی **(بەدرخانیان)**[1] زۆر هاتووە، کە بەشێکی سەرەکی ئەم زانیارییانەی ئێرە، لەوێوە هێنراون، بـە تـایبەتیش ئـەوەندی پێـوەندی بـە

١. بدرخانیو جزیره بوّتان ـ و محاضر اجتماعات الجمعیة العائلیة البدرخانیة. مالمیسانژ ـ ترجمة شکور مصطفی، مطبعة وزارة الثقافة، اربیل ١٩٩٨.